



SÖZ VARLIĞIMIZDA YILAN

Nergis BİRAY¹

¹⁾ Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü B Blok 2. Kat Kınıklı Yerleşkesi Denizli
İlet: nergisb@gmail.com

Özet

Farklı ve uzak coğrafyalarda, asırlarca birbirinden kopuk yaşayan Türk topluluklarının sözcük dağarcıklarına dair çalışmalar yapıldığında ortak noktaların çokluğu dikkat çekmektedir. Aynı hayat tarzına ve dünya görüşüne sahip bu toplulukların söz dağarcıkları da bu doğrultuda benzer hatta birebir aynı olabilmektedir. Yılan sözcüğü ile ilgili söz varlığı da bize bu ortak dünyayı gösteren yapıları içermektedir.

Makalede, ilk yazılı kaynaklardan itibaren ulaşılabilen bütün tarihi dönemlerdeki eserlerden ve bugünkü Türk lehçelerinin sözlükleri ile eserlerinden yapılan taramalarla “yılan” sözcüğü ve etrafında oluşan söz varlığı tesbit edilmeye çalışılmıştır. Bu konudaki tespitler hem yaşadığımız coğrafyayı hem ortak kültürümüzü hem de söz varlığımızı göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Tarihî ve günümüz Türk lehçelerinin ulaşılabilen sözlüklerinden tespit edilen 563 kelime üzerinde yapılan karşılaştırma ve incelemeler sonucunda kelime ve kelime gruplarındaki benzerlik ve aynı şekilde kullanışın %54.75 oranında olduğu görülmektedir. Günümüz Türk lehçelerinin yazı dili yanında ağızlarından da kelime tespitlerinin tam olarak yapıp incelenmesi sonucunda bu oranın daha da yüksek olacağı düşünülmektedir. Sadece “yılan” kelimesi etrafında oluşan kelime, kelime grubu, benzetme ve anlam dünyasını tespitlerimizden hareketle birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan Türk insanının aynı hayat tarzı, düşünce, hayal ve benzetme dünyasını kelimelerle bugüne kadar taşıdığı ve kullanmaya devam ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada tespit edilen ve gruplandırılan sözler, Türk dünyasının tamamında yılan çevresinde oluşan anlayış ve sosyo-kültürel hayat tarzından kaynaklanan yapının aynı olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak Türk dilinin ortak yapısını ve kullanımını da gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yılan, Söz Varlığı, Türk lehçeleri, Ortak Hayat Tarzı, Düşünce Dünyası.

Abstract

In different and distant geographical areas, for centuries, Turk communities live astride. Vocabulary of the Turkish communities' common ground points out. These common grounds are many. These communities have same life style and world view. So, vocabulary of these communities may be similar or the same. Snake vocabulary words demonstrate this common world.

In the article, beginning from today and all the works of contemporary Turkish dialect dictionary with the screening of the works with the “snake” that formed around the vocabulary words and have tried to determine. The findings in this topic are important. Because they demonstrate our geography, our common culture and vocabulary.

We have done examination and comparison that determined from historical and contemporary Turkish dialect dictionary of over 563 words. This study shows that %54.75 of the words and word group are used in a similar manner and are similar. We believe that this rate will rise further if this words are determined in the local dialect. Our study on snake shows that Turks in regions distant from each other has continued the same life style, word of thoughts-dreams and metaphors.

This study identified and grouped remarks that understanding of snakes in the world of Turk and socio-cultural life style resulting structure is the same. In addition, reveals the use of the Turkish dialect and common structure of Turkish dialect.

Key Words: Snake, Vocabulary, Turkish Dialects, A Common Way of Life, The World of Thought.

Giriş

Yılan sözcüğü çevresinde oluşan söz varlığını “*Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından*”¹ yazımızda kısaca değerlendirmiştik. O yazının devamı sayılabilmesi yanında oradaki değerlendirmeleri oluştururken kullandığımız malzemeyi de içeren bu yazıda tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde “yılan” etrafında meydana gelmiş olan söz varlığına bakmak yerinde olacaktır.

Türk lehçelerinin bazılarında farklı telaffuzlara sahip olsa da, çeşitli lehçelerde sözcüğün seslerinde başkalaşmalar görülse de yılan sözü, Türk dünyasında aynı anlam dairesine giren birçok sözcük ve sözcük grubunda kullanılmaktadır. Yılan, Türkler arasında her ne kadar sağlık ve bereket sembolü kabul edilse de² söz varlığımızdaki anlamı pek iyi değildir. Özellikle deyim ve atasözlerinde, kalıp ifadelerde kötü anlamdaki kullanılışlarıyla dikkat çeker. Yılanın sağlık sembolü olmasının sebebi de zehir panzehir karşılığı ile açıklanabilir.

Beydili, “Türk Mitolojisi”³ adlı eserinde bazı uygulama ve adlandırmaların Yunan mitolojisindeki uygulamalardan farklı olduğunu vurgular. Mitolojide görülen benzerlikler yanında farklılıkların da olması bazı inanç ve kültürel temele dayanan değerlerde farklı dinî

düşünce sisteminin, uygulamaların ve adlandırmaların olduğunu göstermektedir. Bunun yanında yazar, özellikle dinî kelimelerde Türkçe’nin kullanılmasının Yunan ve Roma özelliğinin Türk mitolojisinde bulunmadığını gösterdiğini belirtir. Toplumların sosyal hayatlarının Tanrı inancıyla bağlı olduğu düşünüldüğünde dinî düşünce sistemi yanında sosyal hayattaki sistemin de Türk toplumuna ait olduğu kabul edilebilir.³

Arda, makalesinde Avrupa’nın kendi kültür temelini Yunan mitolojisine bağladığını söyler. Oysa bilim adamı ve uzmanlar, antik Yunan zamanında var olduğu bilinen diğer devletlerden “Sümerler, Akkadlar, Hurriler, Hititler, Urartular, Frigler, Truvalılar, Karyalılar, Lykyalılar, Kilikya ve Britanyalılar, Cappadokyalılar ve diğer (27 kadar) medeniyetler”den bahsetmektedir. Onların da temasta bulunduğu devletler Persler, Hintler, Asya’daki Türk devletleri ve Çinlilerdir. Yazar, mukayeseli konularda bütün bu ülkelerin mitolojilerini karşılaştırmak gerektiğini belirtir. Hurilerin bazı uygulamalarının ve mitlerinin Yunanlılardakinden önce olduğunu, Hurilerin Anadolu topraklarına bu kabulleri taşıdığını yazar. Özellikle Orta Asya ve Anadolu Türk mitolojisi üzerindeki çalışmaların artırılması ve karşılaştırmaların yapılmasından sonra hangi konularda öncelik ve sonralık olacağını da belirleneceğini ifade eder.⁴

Türk dünyasında yılanla ilgili söz varlığına bakıldığında sözcüğün birinci anlam olarak hayvan adını karşıladığı görülür. İkinci olarak sözcük sıklıkla bitki ve diğer hayvanların adlarını oluşturan birleşik sözcüklerin

¹ Nergis Biray (2013). “Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından”, Eurasscience Journals - Avrasya Terim Dergisi, 1 (2): 95-113.

² Filiz Nurhan ÖLMEZ, “Dokümanlarda Yılan Motifi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Hakemli Dergi, ART-E 2010-06; Esin, Emel, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, Edebiyat Fakültesi Matbası, İstanbul, 1978, s. 49-53.

³ Celal Beydili Memmedov, (Çev. Eren Ercan), Türk Mitolojisi – Ansiklopedik Sözlük, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 2004. (Eserin aslı: “Türk Mifoloji Sözlüğü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü ve Folklor Enstitüsü, Bakü, 2003.” İlgili sayfalar: 273, 335-337, 534, 539, 541- 547.

⁴ Prof. Dr. Zeki Cemil Arda, “Anadolu ve Avrupa Mitolojisinde İçerik ve Motif Karşılaştırması”, Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, Mayıs 1997, 18 Mart Üniversitesi Çanakkale // Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 9 (1999), Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/248/240>

parçası olarak karşımıza çıkar. Atasözü ve deyimlerde görülen ortaklık daha da fazladır.

Türklerde kullanılan 12 hayvanlı takvimde 6. yılın adı “yılan yılı”dır. Yılan yılı farklı milletlerin kullandığı takvimlerde farklı değerlendirmeler içermektedir. Yaşar Kalafat, makalesinde yılan yılının kısa ve yumuşak geçen bir kışa sahip olduğunu, bu yıl içinde yiyecek fiyatlarının arttığını, kıtlık görüldüğünü söylerken⁵, Biray, bu yılın bahtlı yıllardan sayıldığını, fakat yılanın ihanet etme özelliği yüzünden pek de hoş görülen bir canlı olmadığını belirtir. Bu yıl doğan erkeklerin bahtlı, kızların da dik kafalı oldukları belirtilen yazıda, bu yılda doğanların ağır sınavlardan başarıyla geçtiklerine değinilir.⁶ Zeyneş İsmail, yılan yılının zor yıllar içinde sayıldığından söz eder. Yılanın kışın bir şey bulamayınca kum yaladığı, bu yüzden bu yılın kurak geçeceğine yorumlandığı da verilen bilgiler arasındadır.⁷ Yılan yılıyla ilgili bilgilere bakıldığında bütün Türk topluluklarında hemen hemen aynı değerlendirmelerle ve ortak bir anlayışla ele alındığı görülmektedir.

Adem ile Havva'yı yasak meyveyi yeme konusunda kandıran ya da ikna eden yılanıdır. O yüzden sürünmeye mahkûm edilmiştir. Burada şeytanın veya şeytanlığın sembolü yılanıdır.

Yılan kelimesinin en çok ortak kullanım alanına sahip olduğu yer, efsanelerdir. Özellikle yer adlarının nasıl ortaya çıktığı ile ilgili efsanelerde yılanla ilgili olanlar oldukça fazladır. Bunlardan en çok bilinenlerden biri Altay efsanelerinden “yılan dağı efsanesi”dir.⁸

⁵ Yaşar Kalafat, “Basât Adının İnanç Etimolojisi”; <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=62> (e.t. 27.10.2013)

⁶ Nergis Biray (2009). “12 Hayvanlı Türk Takvimi —Zamana Ve İnsana Hükmetmek—”, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED 39, s. 671 – 683, Erzurum.

⁷ Prof. Dr. Zeyneş İsmail (2003). “Kazak Türklerinde 12 Hayvanlı Takvim”, Türksoy Dergisi, Mayıs.

⁸ Altay efsanelerinden biri de Yılan Dağı Efsanesidir. Bu dağ, Dağlık Altay bölgesindedir. Eski Altay efsanesine göre bu dağın eteğinde savaşçı oğlanların bir kabilesi yaşamış. Onların lideri büyülen yeteneklere sahipmiş. O savaşçıların evlenmesi ve aile kurmasını yasaklamış. Bir kahramanın sevgilisi için her şeye hazır olup olmadığını kendi yöntemleri ile denemiş. Oğlanın sevdiğini Yılan Dağı'nın ta zirvesine kadar kucaklarında getirmesi bu denemelerden biriymiş. Eğer oğlan kızı düşürürse kız yılanla dönüşür, sürünür gidermiş. Ne yazık ki hiç kimse bu denemeyi başaramamış. Erkekler aşka inanmaz olmuş, aile kurmaktan vazgeçmişler, kabile yaşamaya başlamış ve yok olmanın eşğine gelmiş. Sevdalı bir oğlan kendini deneyip mutluluğa kavuşmaya karar vermiş. Sevgilisini kucaklarına alıp dağın zirvesine doğru koşmuş. Kız var gücüyle nişanlısına yardım ediyormuş. Zirveye ulaşınca onlar sevinçli bir çığlıkla herkese zaferlerini bildirmişler. Kabilenin yaşlı lideri öfkeden dağa çarpıp kocaman bir yılanla dönüşmüş. O andan beri dağın adı Yılan Dağı olmuş. Söylentilere göre aşklar dağın eteğine adım atar atamaz onların duygularını denemek için taşlar altından yılan görünüşlü büyücü çıkarmış. http://turkish.ruvr.ru/2012_12_12/altay-yılan-dağı-efsanesi/ (e.t. 27.10.2013)

Tarsus ve çevresinde anlatılan “Şahmeran Efsanesi” de meşhur yılanlı efsanelerden biridir.⁹

Yılanla doğrudan bağlantılı olarak anlatılan “Kız Kulesi” ile ilgili bir çok efsane vardır. En çok bilinenlerinden birkaçı şunlardır: Bir rivayete göre, bir falcının baktığı falda, kızının yılan tarafından sokulacağını öğrenen imparator, kızını ölümünden kurtarmak için bu adaya saklar. Ancak, gönderilen bir incir sepetinden çıkan yılan, yine de zavallı kızını sokar ve öldürür.¹⁰

“Kızkulesi efsane”lerinden başka birine göre: “Kızkulesi adası, Kubadabad Saltanat Kentinin haremliymiş. Adada bir kale ile birbirinden güzel köşklerin ortasında yüksek bir kule varmış. Bu kulede cariyeleri ile birlikte sultanın güzeller güzeli biricik kızı yaşamış. Sultan, düşünde (veya falında) sevgili kızının yılan sokması sonucu öleceğini görmüş. Bu yüzden yaptırdığı bu kuleye kızını kapatmış. Yıllar geçmiş, bir gün Sultan hastalanmış. Ülkenin hekimleri çare aramış, Sultan'ı sağlığına kavuşturmuşlar. Bunu kutlamak için kuleye armağanlar gelmiş. Yaşlı bir köylü kadında bir sepet üzüm getirmiş. Üzümlerin içinde bir küçük yılan varmış. Yılan o gece uykuya dalan güzel Sultanı sokup öldürmüştü.”¹¹

Bu tarz efsanevi yerler Türk topluluklarında da görülmektedir. Azerbaycan'da da bir Kızkulesi vardır. O

⁹ Şahmeran'ın Ceyhan ile Misis arasındaki Yılan Kale'de yaşadığı söylenirse de, efsaneye göre Şahmeran bir yeraltı ülkesinde yılanlarıyla birlikte yaşamaktadır. Şahmeran'ın öldürülüşünün ana amacı insanın sağlık ve şifa bulmasıdır. <http://www.diyadinnet.com/YararliBilgiler-173&Bilgi=%C5%9Fahmeran-efsanesi> (e.t. 27.10.2013); Nilgün Çablak; Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.16, Sayı.1, 2007, s.185-196. (Şahmeran hakkında: Şahmeran, Türk Edebiyatında ilk defa 2. Murat devrinde (15.yy) şair Abdi Musa'nın "Camasbname" adlı mesnevisinde işlenmiştir (1429). Mesnevi'nin adı hikâye kahramanlarından birine aittir. Bilinen on nüshası olan eser, iç içe girmiş üç hikâyeden oluşur. Şahmeran bunlardan biridir. Hikâye, Arap hikâye geleneğindeki gibi "çerçeve hikâye"dir. 1780'de istinsah edilmiş başka bir Camasbname daha vardır. Bu eser daha sonra “Mümtazetü'l-emasil”, “Şahmeran” Hikâyesi adıyla yayımlanmıştır. Zamanla halk hikâyesi haline getirilen hikâyenin birçok baskısı vardır. Sonuncusu “Hakiki Şahmeran Hikâyesi” adı altında İstanbul'da basılmıştır (1973). Battalname'deki şekli sözlü geleneğe geçmiş, halk masalına dönüşmüştür. Masalın Anadolu'da yedi varyantı tespit edilmiştir. Hikâye, Türk sözlü geleneğinde halk efsanesi olarak da yaşamaktadır. Daha 19. yüzyılda, Tarsus'a uğrayan Alman seyyahı Fürst Püekler-Muakau duyduğu bir Şahmeran Efsanesi'ni seyahatnamesine almıştır. Bu efsanenin günümüzde Ankara ve Mudurnu'dan da tesbit edilmiş varyantları vardır. Türk edebiyatında karşılaştığımız Şahmeran Hikâyesi'nin kaynağı hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. E.J.W. Olibb, hikâyenin kaynağını Binbir Gece Masalları (Hasib Kermeddin ve Şahmeran) olarak gösterirken [A History of Ottoman Peetry, London 1904.1.432] Irene MelikoF-Sayar, Taberi Tarihini kaynak gösterir. Enno Littmann ise hikâyenin Mısır kökenli olduğunu ileri sürer. Jan Rypka, hikâyenin kaynağını İran'da aramak gerektiğini söyler. İranisehe Literaturgeschichte, Leipzig 1959, s. 503).

¹⁰ <http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr> (10.2013).

¹¹ <http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr> (10.2013); . Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara, 1966, s.113-114; Selman Yaşar, “Afyonkarahisar Folklorunda Kız Kulesi”, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Volume 4 Issue 2, p. 29-35, Winter, 2011.

efsane kısaca şöyledir: “Efsanelere göre eski zamanlarda bu yörenin hâkimi bir şah kendi kızına âşık olur ve evlenmeyi diler. Zavallı kız babasını bu evlilikten vazgeçirmeye çalışır ve babasından kendisi için bir kule yaptırmasını ve kule tamamlanıncaya kadar düğünü ertelemesini ister. Bu sırada kız gönlünü bir delikanlıya kaptırır. Delikanlı kızın durumunu öğrenir, onu kurtarmaya karar verir. Kız, delikanlıyı kulenin üzerinde bekler. Fakat delikanlı kuleye çıkamaz, dalgalı denizin sularına gömülür. Onun boğulduğunu gören kız da denizin derin sularına atlar ve sevgilisine kavuşur.”¹²

Gılgamış Destanı’nda ise, Lokman Hekim de Gılgamış da ele geçirdikleri iksiri yılanı kaptırırlar. Böylece insan ölümlülüğe mahkûm olur, yılan ise sonsuzluğu ele geçirir. Bu yılanın tanrılaşması demektir. Bu efsaneden hareketle yılanın, niçin sağlıkla ilgili bir sembol olarak kullanıldığı da açıklık kazanabilir. Sopa yani asa da yılanla ilişkilidir. Bu başlangıçta ilk örnek, bir benzerlik, bir temsil ilişkisine dayansa da daha sonra/aynı zamanda yilandan korunma silahı olarak da işletilmiş olabilir.

Lokman Hekim’le ilgili efsane de bunlardan biridir. “Lokman Hekim, doktor ve eczacıymış. Dükkanı her tür ilaçla doluymuş. Hastalar içeri girdiğinde, onlara iyi gelecek ilacın şişesi sallanırmış. Bir gün içeri bir hasta girmiş. Ancak hiçbir şişe sallanmamış. Lokman Hekim, ona: “*Senin hastalığının çaresi yok, öleceksin.*” demiş. Adam çok üzülmüş. Her şeyini satmış. Yanına bir at, tüfek ve av köpeği alarak dağlara çıkmış. Vurduğu hayvanları yemiş, yörüklerden yoğurt, süt alarak yaşamış. Hastalığı da iyice artmış. Bir ağacın altında otururken bir yörük kadını, bir tas sütü oraya koymuş. Tasa yaklaşan bir yılan, sütü içmiş, sonra da zehrini süte kusmuş. Tas, yemyeşil olmuş. Ağrıları artan adam: “*Gidiş şu zehri içeyim de ölüp kurtulayım.*” demiş, zehirli sütü içmiş. İçinde ne varsa kusmuş, çıkarmış. Adam hafiflediğini hissetmiş. Her geçen gün iyileşmiş ve hastalığı geçmiş. Lokman Hekim’e gidip: “*Sen, bana öleceksin dedin. Ama ölmedim.*” demiş. Lokman ise: “*Ben, senin için ala ineğin sütünü nereden bulayım, sütü yılanı içirip, nasıl tasa kusturayım. Hastalığının çaresi vardı; ama bu ilacı temin etmek zor olduğu için öyle dedim.*” demiş. O zamandan beri tas ve yılan eczacılık ve tıp biliminin simgesi olmuş.¹³

Zekeriya Karadavut’a göre, bazı Kırgız masallarında yılan olumlu yanlarıyla ortaya çıkar. Onlar

ya padişah olur veya hazineleri korur. Kırgızlar arasında, yılanın safrası veya suyu ile bazı hastalıkların tedavisi de yapılır. Altaylarda yılanın insan dilini bildiği anlayışı hâkimdir. Bazı inanışlara göre de yılanlar kötü ruhlarla sahip olduğu için hemen öldürülmelidir. (2010: 77-78). Kazaklar eve giren yılanı öldürmez, başına süt veya kıymız döküp dışarı çıkarırlar. Kazaklar yılanın kendisinden korktukları gibi onun adını söylemekten de bir kötülük yaşayacakları inancı yüzünden korkarlar. (Güngör; 2006: 74-75).

Türkçe’de yılanın adının telaffuz edilmesinden bile hoşlanılmadığı için yerine: ‘*ala genevir*’, ‘*ala gücüük*’, ‘*ala tengirek*’, ‘*babaköş*’, ‘*boz yüriük*’, ‘*bozüyriük*’, ‘*çangın*’, ‘*çapar*’, ‘*emecen*’, ‘*eram*’, ‘*gabaköz*’, ‘*geneviralı*’, ‘*göcengelek*’, ‘*ılan*’, ‘*kabran*’ (kör yılan), ‘*kwruk*’, ‘*oklacık*’, ‘*saribek*’, ‘*sokak*’, ‘*uzun böcü*’, ‘*uzun kız*’, ‘*yerde gezen*’ ‘*yüğüük*’, denirken Kırgızca’da yılan: ‘*azıız*’: kör, ‘*tokoç*’: yuvarlak, katmer türü ekme, ‘*tüymö*’: düğme, ‘*cerdeğ*’: yerdeki ... vb. örtmece sözcüklerle anılır. Kazakistan’ın Almatı bölgesinde yılan: ‘*marata*’ örtmece sözüyle dillendirilirken Doğu Kazakistan’da ‘*tüyme*’: düğme’, ‘*tüyme baş*’: düğme baş’, ‘*montanı*’, Semey bölgesinin bazı yerlerinde ‘*qıbrı*’, ‘*qamış*’: kamç’, ‘*uzın qurt*’: uzun kurt’ örtmece sözleriyle anılır. Nahçıvan’da akşam olup gün battıktan sonra konuşmalarda ‘yılan’ kelimesinin geçmemesine özen gösterilir. Çocuklar yilandan bu saatlerden sonra bahsedecek olursa büyükler onları uyarırlar, yılan dedirtmez ‘*sürünen*’ veya ‘*yerdek*’ derler (Güngör; 2006: 81-82).

Kazak ve Altay Türkleri arasında kötü ruhların çocuğa musallat olmasını önlemek amacıyla çocuğa kötü ad verme geleneği de vardır. Bu çerçevede verilen kötü adlar içinde “italmaz, kaçkın, itbay, tezekbay” gibi adlar yanında “yılan” da yer alır (Güngör; 2006: 88).

Yılanın ölümsüz olduğu düşüncesini oluşturan şey, onun deri değiştirmesidir. Bu sembol mitolojide, ibadette, büyücülükte ve sanatta evrensel bir rol oynar.

Birçok inanışta da yılanla ilgili farklı kabullerin olduğu görülmektedir. Eski çağlardaki inanışlarda yılan kutsal bir varlıktır. Bu sebeple ona korku ile karışık bir saygı gösterilmiştir. Eski çağ toplumlarında bazı yılanlar uğurlu kabul edilirken bazıları da uğursuz sayılmıştır. Hemen hemen bütün topluluklarda “ev yılanı” (~ angona) diye bilinen ve evlerin duvarlarında yaşayan bu yılan evin koruyucusu olarak kabul edildiği için ona dokunulmamıştır. Karayılan, engerek yılanı, sarı yılan, alacalı yılan, boz yılan, gibi değişik türden yılanlar uğursuz ve korkunç sayılır. Onlar görüldüğü yerde öldürülür, bu da iyilik olarak kabul görülür.

Bir inanışa göre kara yılanlar çift dolaşır, birbirine bağlıdırlar. Birini öldürürseniz diğeri onun

¹² <http://hanifebas.com> (10.2013); Paşayev Sednik, Azerbaycan Halg Efsaneleri, Baku, 1987, Kız kalesi efsaneleri için bkz. s. 296- 311; Sendik Paşa Pirsultanlı, Azerbaycan Efsane ve Rivayetlerinin Edebiyat Anıtlarımızla Karşılaştırmalı Tetkiki (Çev. Azad Ağaoğlu), <http://www.gençektitab.az/sednik/turkce.pdf> (10.2013).

¹³ Refiye Şenesen, “Şahmeran, lokman Hekim ve Adana Efsaneleri”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/makaleler/32.php> (29.10.2013); <http://ahmet-unal.tr.gg/lokmanhekim.htm> (e.t. 29.10.2013).

intikamını almaya kadar öldüreni takip eder. Hatay'da böyle bir kara yılan olduğu, uzun zaman intikam almak için beklediği, bu sırada da sakalları çıktığı için ona "sakallı yılan" dendiğine dair anlatılar hala halk arasında yaygındır.

Anadolu'daki yaygın inançlardan birine göre bir yılan öldürülüp ağaca asılırsa yağmur yağar. Yağmur duasına çıkan köylüler buna önem verirler. Öldürülen yılan suya atılırsa veya yitip giderse yağmur durmaz, gittikçe şiddeti artar, ortalığı sel basar. Köylerde, küçük yerleşim yerlerinde yılanla ilgili büyüler yapılır.

Gerek söz olarak gerekse hayatımızdaki birçok uygulama ve inanışın içinde bütün gerçekliğiyle yer alan yılan sözcüğünün metinlerle takip edilebilen dönemlerden itibaren Türkçede kazandığı anlam ve kullanılışları üzerinde durulacaktır. Çalışmada etimolojik sözlüklerde köken, tarihî lehçelere ait metinlerde ve günümüz Türk lehçelerinde yılan sözcüğü incelenmiştir. Bu inceleme, "Ad, Tür Adı, Bitki Adı, Hayvan Adı, Bitki Adı, Özellik Adı, Hastalık Adı, Meslek Adı" v.b. başlıkları altında yapılmıştır. Daha sonra da "Sonuç"lar ortaya konulmuştur. Makalede kullanılan eserlerin kısaltmaları kaynaklarda verilmiştir.

I. İnceleme:

A. Yılan Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine

Yılan sözcüğünün etimolojisi üzerine birçok sözlükte köken açıklamaları yapılmıştır. Burada önce farklı etimolojik sözlüklerde "yılan" sözünün kökeni olarak ele alınışı gösterilecektir.

Sevortyan, etimolojik sözlüğünde yılan sözünün "yıl-" fiil köküne "-an" ekinin eklenmesi sonucunda yapıldığını yazar (1974: 41).

"Batı Türkçesi" adlı makalesinde, Dilaçar, birçok Türkologun Türk lehçelerini "y Türkçesi" ve "s Türkçesi" şeklinde iki gruba ayırdığını belirtir. Buna göre, Çuvaşça ile Yakutça 's', eski ve yeni diğer bütün Türk lehçeleri 'y' grubuna girer. Örnek olarak; Yakutça "sil", Çuvaşça "şul" (Eski Çuvaşça "cal"); KT, Uyg., Çağ., TT vb. "yıl"sözcüğünü verir. O, Ana Türkçedeki y-'nin çok eski bir devirde c'ye çalan ön damak d'si değerinde bir ses olduğunu söyler. Yayık ırmağının adının Yunanca metinlerde 'daikh'; yabgu kelimesi olduğunu Arapça'da "cabgu" olduğunu da buna delil olarak gösterir. Bu arada verdiği delillerden biri de Bulgar Türkçesinde "yılan"ın 'dilom' olmasıdır (Dilaçar, 1953: 74; Tekin, 1987: 13).

Eyüpoğlu, Çin dilinde masal varlığı olarak değerlendirilen yılanın büyük bir devin adı olduğundan bahseder. Sözcüğü Hatipoğlu'ndan da (1968) alıntı yaparak çok farklı bir kökten getirir. Ona göre kelimenin gelişimi şu şekildedir: Lung (Çince) > loo/loon > lan > ilan "i" türemesi > yılan "y-" türemesi (1991).

Nişanyan'da, En erken Türkçe Örnek: "«altun başlıq yılan mæn [altın başlı yılanım ben]» İrk Bitig [9. yy], ed. Talat Tekin, Wiesbaden 1993. [ETü.] yılan a.a." kaydıyla gösterilmekte "*yı+" köküne gidilmektedir: "«<ETü. yılan Tü +lan eğer bir ek ise, kökün niteliği belirsizdir.» açıklamasından sonra "benzer sözcükler: karayılan, yılan; bu maddeye gönderenler: yılankavı // yılankavı: yılan gibi büklümlü, helezoni (şfat). <Tü. yılan kavı, yılan gömleği < Tü. kav (soyulmuş) deri, kabuk, kepek; TS xiv → yılan, kav1 Türkçe isim tamlamasına Farsça/Arapça izafet eki eklenerek üretilmiş şfattır." açıklamaları da eklenmektedir."¹⁴

Tonuk, "yılan (?) (hayvanbilim) ~ in attığı deri: kav; ~ türleri: boa yılanı, çingiraklı yılan, engerek, kobra, kör yılan, piton, su yılanı. yılanotu (bitki bilim): Gentian lutea." açıklamasında "yılan" sözünün kökeni konusuna girmez, konuyu (?) ile gösterir.¹⁵

Emine Ceylan da, İlk Türkçe (2) ve Ana Çuvaşça *y- ünsüzünün, *y- > d' - > c- > aşamasından geçerek Çuvaşça *s-'ye değişimini kanıtlamaya çalışır. Bunu kanıtlarken kullandığı örnek, Tuna Bulgar yazıtlarındaki iki örnekten biri olan yılan sözcüğüdür. Burada verilen örnekler şu şekildedir: "1- d'ilom /cilam/ 'yılan'; Uyg., TT, Trkm., Gag., Kum., Nog., Tat., Bşk. yılan; Kırg., Kklp. cılan, Kzk. jılan, Tuv., Hak. cılan, Özb. ilân, Çuv. şilen (Ceylan, 1997: 41).

Clauson'da sözcük Moğolca'daki arslan / arsalan şekilleriyle ilgi kurularak açıklanır (1972: 238). Hasan Eren de verdiği açıklamalarda Clauson'a dayanır (1999: 2-22).

Eren, yılan sözcüğüyle ilgili Clauson'un açıklamaları dışında bir köken göstermez (Eren, 454).

Gülensoy, farklı lehçelerden de örnekler vererek "yılan" sözünün kökünü "? *yıl-" a götürür. "yılan "Süringenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı. < ? *yıl- : kay-, sürün-; + an: Füliden ad yapan ek."

cılan (Kumud.)

yılan (Kzık)

yılan (Uyg.)

YY. yılan + (CIK / kavı)

~ yılan (Başk., TatK, YUyg.)

yılan (Trkm)

¹⁴ <http://www.nisanyansozluk.com/?k=y%C4%B1lan> (25.10.2013)

¹⁵ <http://tonuk.me.metu.edu.tr/Sozluk/Sozluk2.pdf>

ılan (Ağ, Kar., Kr., TS, 205) *ılan* (Kırg)
ılan (Özb)

y (> c, ç, j) *I* (> i) *LA* (> a) *N* [*Y* = ø] *İL* *AN* > a - *N* -
= *çöykö* (Alt.) (Eren TDES, 454): YOK” (KBS, 1138)

DLT’de geçen şekliyle ilgili olarak Nalbant, eserde geçen kelimeyi vermeden önce +lAn ekiyle ilgili “Hayvan isimleri türeten bir ektir. DLT’de hayvan isimleri türetmek için kullanılmıştır” bilgisini vermekte, yılan? sözünü de soru işaretli bir tahlille göstermektedir. Nalbant, +lAn eki için “Moğolca’daki arslan/arsalan biçimleriyle ilgi kurduğunu” belirterek Clauson’a ve Eren’e göndermede bulunmaktadır (Nalbant: 2008: 71-72).

Diğer hayvan adlarında geçtiği de göz önünde bulundurulursa (sırt+lan, ars+lan, kap+lan, ku+lan, vs.) sözcükteki ekin “+lan” olduğu açıkça görülmektedir. Bu hayvan adlarındaki köklerin tabiat taklidi sözcükler olmasının da düşünülebileceği fikrindeyim. Özellikle “ars, sırt” gibi köklerin yabancı hayvanların bağırma sesleri olarak nitelendirildiği açıklamaların varlığı bize bunu düşündürülebilir. Kırgız Sözlüğü’nde ars sözü için “ars ars ür: İnce sesle havlamak; alabildiğine, amansız kovalamak; kak etken karga, ars etken it çok: hiçbir diri varlık yok” ifadeleri kullanılmaktadır (1998: 18). Bu sözcüğün bir benzeri olarak “arıs” için de “arıs: yahut arıs çıkan: kakım (hayvan)” (1998: 45) anlamı verilmektedir. Yılan kelimesindeki “*y” kökünün de “*t/dsı” gibi bir sestene geldiği düşünülebilir.

Fikrimizi şu bilgiler de destekler mahiyettedir: Osman Nedim Tuna, “Altay Dilleri Teorisi?” adlı yazısının “Ana Altay Dilinin Ses Özellikleri?” başlığında, Altay dilleri teorisinin ortaya çıkışında üzerinde durulan ses denkliklerini ele alır, y’nin Türkçede asli olup olmadığı ile ilgili bilgi vermez. Buna ek olarak Türk dilinde ön sesteki y-’nin çağdaş lehçelerde “y-, n-, d’-, t’-, s-, j-, c-, ç-, ts-, dz-, z-” (Çuvaşça’da ś-) değişmelerine uğradığını söyler (Tuna, 1983: 32).

B. Farklı Metin ve Sözlüklerden Tespit Edilen Yılanla İlgili Söz Varlığı:

1. Tarihi Lehçeler

1.1 Eski Türkçe

Ad:

yılan, *yılam* (br): yılan (ETG); *yılan*: 1. yılan P.P. 38,4.; 2. Yıl kelimesiyle 12 hayvan takviminin bir yılının adı. (EUTS) *yılan*: YYL’N: yılan. (İKPÖ) [Bang, “Einiger Grosskatzen”, s.127’ye göre *yıl*-, “*kay*-, *sürün*- + *fülden* isim eki-an eklinde türemiş olması gereken bu kelime, arslan, qaplan, sırtlan, bulan, qulan, vb. gibi birçok

hayvan ismindeki -lan ekinin kaynağını oluşturmuştur. (?)] (İKPÖ); birar ağuluğ yılan XXXVIII.4. (İKPÖ); lölär yılanlar yatur. XXXIX.6 (İKPÖ); *yılan*: yılan (ETY); *yılan*: yılan. altun başlığ yılan men. (IB); *yıla:n* (d-); Genellikle fonetik değişiklikler. 12 yıllık dönemin bir hayvanı. Eski Bulgarca’da “kral listesinde” genellikle: *dilom* olarak düşünülür. O. Pritsak, Die Bulgarische Fürs Türkü VIII, *yılan yıl onunç ayk(a)*: yılan yılının onuncu ayında. HT VII. (ETY II-112; badly spelt) *altu:n başlığ yılan men*. Irk Bitig S ‘Man on yılan başlığ ermekin. Clous 54; Bud. *yılan* yaygındır. PP38, 3 etc. (alğu: kığ); o.o. U II 31, 54, 35, 21; 84, 12; III 20, 8 (i); Civ. *yılan kişi* TT VII ve VIII’de bir yıllık takvimin bir üyesi olarak yaygındır. P. (spelt yılan). e.g. *yılan kişi* ‘yılan yılında doğan bir adam’, U II 100, 4; TT VII, 27,11 - *yılan kasıkın* ‘bir yılanın derisi’, H 1 too; a.o. da 114 (teri); Xak. XI *yıla:n* al-hayya ‘bir yılan’; *ok yıla:n* al-af’ā ‘a viper, which throws itself at men’ etc. (PCT); yıl-mak > yıl-ân / dilân (Ö).

ET. yı-lan “yılan”; ji-lan “yılan” (URS 175); yi-lan “yılan” (URS, 803). (YUTTKS)

Genel Kavram Adı:

yılan yıl (ETY); *yıla:n yıl*: “Türklerde 12 yılın birinin adı”, Kaş.III ok, so:gun; na:g; At. Yılan teg bu ajun. Tef. yılan; Muh. al-hayya yıla:n; *yıla:n yıl*; ; Çağ. *yılan* (MS. yılan, mār (yılan, Türk yıllarının birinin adıdır); *ılan* ((i) ile; i.e. ilen); mār ‘yılan’; Kom. *yılan/ılan*; Kıp. XIII al-hayya *yıla:n*; Hou XIV *yılan* al-hayya; al-tu’bān (‘serpent’) wa’l-hayya *yıla:n*, vs. (PCT). *jyla:n GTYL, zylan Kaz., alan KTS, jılan I KTTTS, jılan KTL, yılan TS, TT, jılan Kaz., yılân TMK, zılan Kaz, yıla:n EDPT, jılan DS, yılan TMEN. (HTKH).

1.2 Karahanlı Türkçesi

Ad:

yılan = *yılan* (Rad., Kr., Kom, Alt, Tel, Leb, Küw, Kkg, Uyg, Az, Yaz, Caf, P.P, T.T, An, İnd, USp, Müh, İd, Hou.). Krş. Rad., Çağ - *yılan*. (DLT); yılan-lar (DLT); *yılan*: yılan (539) (KB), (Ö).

Tür Adı:

karış: Bir tür yılan adı.

nek yılan: ejderha, yılan (DLT).

ok yılan: Kendini insan ve başka şeyler üzerine atan bir yılan. (DLT)

sogan yılan: tulum gibi iri bir yılan (DLT).

Genel Kavram Adı:

yılan yılı: Türklerin on ikili yıllarından biri (DLT).

1.3 Harezmi Türkçesi

Ad:

yılan: yılan (NF).

Bitki Adı:

yılan tili (HKTKH)

Özellik Adı:

bezekliğ yılan (HTKH)

büzürg yılan: büyük yılan (KE).

karagu yılan: Kör yılan (HTKH).

uluğ yılan: büyük yılan (KE)

1.4 Çağatay Türkçesi

Ad:

yılan (LÇ); yılan: yılan (ÇEK),(ŞT); yılan(LL); ılan (Eckman, 1998: 39).

Tür Adı:

yılan balığı (LL), (S); yılan balı (ŞT).

Özellik Adı:

yılanğac / yılanğac: Dönemeçli yol (LÇ).

Bitki Adı:

yılan otu (LÇ); ılanot: Hastalıklara faydalı bir ottur (LÇ), (S).

yılanıyastığı: Meşhur bir ottur (LL).

Hastalık Adı:

yılançık (ŞT)

Meslek Adı:

yılançı (LL).

Yer Adı:

yılanlık: yılan yuvası (ŞT).

1.5 Kıpçak Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan (CC), krş. ılan, yılan (Kıp. S.); ılan: Yılan (CC, Gİ, KF, KFT, TZ) krş. Yılan, cılan (Kıp. S.); yılan: yılan.

(BM, BV, CC, DM, GT, İH, İM, KF, Kİ, KK, TA) krş. Cılan, ılan. (Kıp. S.); yılan: yılan (KE); yılan cıld/yan / yılan çayan / yılan çayan: yılan çıyan. (KE); yılan: yılan. (GT). yılan, ılan (gillan, ilan) (CC).

ılan: yılan (CC).

ılan: yılan (CC).

yılan: yılan. 12 hayvanlı Türk takviminde geçen bir hayvan (CC).

Tür Adı:

sazağan (saxagan): Yılan, ejderha (CC).

Özellik Adı:

yılan sivle-: Yılanın yuvasına akması. (ilt) (Kıp.S.)

1.6 Eski Anadolu Türkçesi:

Ad:

ılan: Yılan. (Dilçin, 1991: 612).

yılan: Bkz. ılan, ilan. (EOS).

Eşya Adı:

yılan başı: Beyaz renkli küçük deniz kabuğundan yapılmış nazar boncuğu (EOS).

Özellik Adı:

yılan avazı: Yılan sesi (EOS).

1.7 Osmanlı Türkçesi

Ad:

yılan: *hâyyanât-ı zâhfenîñ eñ uzunı olan ma'ûrûf zehrli ve şúoúq hâyyan ki envâ'ı keşîresi olup ekşeri qarada ve ba'öz cinsleri denizde yaşar. hâyye, ef'î, mâr: yılan şokmağ, ısırmağ, engerek, oğ, su yılanı, çingiraklı yılan // yılanşavi: yılanın kabuğı gibi dönerek uzanan veya yukarı çıkan helezoni: yılanşavi nerdebar: minâre nerdebâni gibi dönerek çıkan // yılan kıyırığma başmağ: birini gazablandırmağ. yılan gibi: pek şúoúq ve sevimsiz. yılan kömleğ: Yılanın baharda değışüp sıyrılan derisi (KT).*

Tür Adı:

yılanbalığı: Bir cins uzunca deniz veya göl balığı (KT).

Bitki Adı:

yılan yaşadığı: Bir ot (CFÖ).

Hayvan Adı:

yılan: Başlıca yılan tutup yemekle yaşayan bir cins kuş (KT).

Hastalık Adı:

yılanlık: Yüzde arz olup şişmesi ve derinin kızarıp parlamasını mucib bir hastalık. Fr. Erepsipele (KT); yılanlık olmak: Bu illete tutulmak (KT).

Meslek Adı:

yılan: Güya efsunla ve terkibi sır saklanan bir şerbet içmekle yılanın zehiri tesir itmeyüp bu hayvanı tutan adam (KT).

yılanlıkçı: Yılanlık illetini birtakım efsunlar ve asılsız ilaçlarla iyi etmek iddiasında bulunan adam (KT).

2 Günümüz Türk Lehçeleri

Yılan için kullanılan adları vererek konuya başlamak uygun olacaktır:

TT. yılan	A.T. ilan	Baş.T. yılan;	Kazak T. jılan/cılan
Kırgız T. cılan	Özbek T. ilân	Tatar T. yılan	Türkmen T. yılân
Uygur T. jılan (KTLS).			
Tr. yılan	A.T. ilan	Gag. yılan	Trkm. yılan
Tatar T. yılan	TatK. yılan	Karaim. yılan	Kum. yılan
Nog. yılan	KBalk. cılan	Kaz. jılan / cılan	Kırg. cılan
Hak. çılan	Tuv. çılan	YUyg. ilan / jılan	Özb. ilân
Çuv. şelen (Karahan, 2013: 1846)			

2.1 Saha (Yakut) Türkçesi

Ad:

erien ün: yılan (TSS).

2.2 Türkiye Türkçesi

2.2.1 Yazı Dili

Ad:

ılan: Yılan (Ta.S.).

yılan: is. 1. zool. Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen. *ok yılanı, su yılanı. çingiraklı yılan, gözçüklü yılan*. 2. sıf. mec. Sinsi ve hain (TS), (Ö).

yılan (i.hay.): 1. Sürüngenlerden, uzun gövdeli, ayaksız hayvan, kara yılanı, su yılanı; 2. (mcz) Sinsice kötülük yapan kimse (BTS).

yılan: Totem, tapıncak, koruyucu yaratık olarak ilkelerin dinsel yaşamında gizemsel ve büyüsel bir nitelik taşıyan; dünyanın ve insanın yaratılışıyla ilgili efsanelerde önemli bir öğe olarak kullanılan sürüngen hayvan. (BBTS)

yılan: *Osm.* efî (zooloji) (OÖTK)

yılan: *İng.* Serpens, Ser (Serpentis), Serpent, Bir takımyıldızın adı (GTS).

yılan: *Osm.* Elhayye (astronomi) (OÖTK).

yılan: Yılan (Ö).

Tür Adı:

ağaç yılanı (is. zool.): Su yılanıgillerden, 120 cm kadar uzunlukta, ağaçlar üzerinde yaşayan bir tür yılan (TS).

barani (*Rhynchocalamus barani*) ~ Amanos yılanı¹⁶

benekli yılan: Colubridae familyası, *Platycephs ventromaculatus*¹⁶

beyaz pullu alaca yılan¹⁷

beyaz yılan¹⁷

boa yılanı (is. zool): Boagillerden, yalnız Güney Amerika'da yaşayan, zehirsiz, çok iri, güçlü bir yılan, boa. *Boa constrictor* (TS).

bodur yılan ~ Colubridae familyası, *Eirenis lineomaculatus*¹⁷

boynuzlu: ~ Viperidae familyası, *Vipera ammodytes*¹⁶

çingiraklı yılan (is. zool.): Çingiraklı yılanıgillerden, kuyruk ucundaki sert pulları kımlıdarak kuru yaprak hisirtisine benzer bir ses çıkartan tehlikeli bir yılan. *Crotalus* (TS).

çingiraklı yılanıgiller (ç.is.zool.): Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfına giren bir familya (TS).

çizgili yılan: Colubridae familyası, *Eirenis decemlineatus*¹⁶

çukurbaşı yılan: Colubridae familyası, *Malpolon insignitus*¹⁶

¹⁶ <http://www.turkherptil.org/taksonomi.asp> (10.2013)

¹⁷ <http://www.almaany.com/home.php?language=turkish&lang> (29.10.2013)

damalı su yılanı¹⁸

deniz yılanı (is.zool.): Yılanlar takımından, çok zehirli, kürek biçiminde yassı kuyruklu, Hint ve Pasifik okyanuslarında yaşayan bir hayvan. *Hydrophis* (TS).

Eskülap yılanı ~ küpeli yılan: Colubridae familyası, *Zamenis longissimus*¹⁶

ev yılanı: Colubridae familyası, *Zamenis situla*¹⁶

gözlüklü yılan (is. zool.): Kobra (TS).

halkalı yılan: Colubridae familyası, *Eirenis coronella*¹⁶

hazar yılanı¹⁸ : *Dolichophis caspius*¹⁴.

ince yılan ~ Colubridae familyası, *Platyceps najadum*¹⁶
ipliksi yılan¹⁸

İran yılanı ~ Colubridae familyası, *Pseudocyclophis persicus*¹⁶

İskilip yılanı¹⁸

Kafkas yılanı: Colubridae familyası, *Zamenis bobenackeri*¹⁶

kara yılan (is. zool.): Boyu uzun, başı iri pullarla örtülü, zararlı hayvanları yediği için tarıma yararlı, tehlikesiz bir yılan. *Coluber* (TS).

karayılan (b.i.hay.): ~ Colubridae familyası, *Dolichophis jugularis*¹⁶ Bazı zararlı hayvanları yiyerek beslenen uzun boylu, büyük başlı ve vücudu pullarla örtülü bir cins yılan (BTS).

katır yılanı (is. hlk.): Bir tür engerek (TS).

kedi gözlü yılan: Colubridae familyası, *Telescopus fallax*¹⁶

kırbaç yılanı: Suyılanıgillerden bir yılan türü¹⁸

kırmızı yılan: Colubridae familyası, *Dolichophis schmidtii*¹⁶

kızıl yılan: Pullu sürüngenler takımının çamuryılanıgiller familyasından bir sürüngen türü. (BTS).

kocabaş yılan: Colubridae familyası, *Hemorrhois ravergerii*¹⁶

kör yılan (is. zool.): ~ Typhlopidae familyası, *Typhlops vermicularis*¹⁶ Köryılanıgillerden, solucanla beslenen, yılanı benzer, ayaksız bir sürüngen. *Typhlops vermicularis* (TS).

kör yılanıgiller (ç. is.zool.): Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfına giren bütün sıcak bölgelerde rastlanan, kaygan pullu, 1 m. boyundaki yılanlar familyası (TS).

Kudüs yılanı: Colubridae familyası, *Eirenis rothii*¹⁶

mahmuzlu yılan: Boidae familyası, *Eryx jaculus*¹⁶

mercan yılanı (is. zool.): Kırmızı olan vücudunda halka biçiminde siyah lekeler bulunan bir Amerika yılanı. *Elaps corallinus* (*Micrurus corallinus*) (TS). (Kynk : <http://reptile-database.reptarium.cz/species?genus=Micrurus&species=corallinus>)

ok yılanı (is. zool.): ~ Colubridae familyası, *Platyceps najadum* Başı pullu, boyu 2 m. Kadar olan, zehirli ve tehlikeli bir yılan. (TS)¹⁶

sağır yılan (is. zool.): Engerekgillerden, genellikle dağlık yerlerde yaşayan 65-75 cm uzunlukta çok zehirli bir tür yılan. *Vipera aspis* (TS).

sarı sıçan yılanı¹⁸

sarı yılan: Colubridae familyası, *Elaphe sauromates*¹⁶

sikkeli yılan: Colubridae familyası, *Hemorrhois nummifer*¹⁶

sivriburun yılan: Kör yılanlardan.¹⁸

su yılanı (is. zool.): ~ Colubridae familyası, *Natrix tessellata*¹⁶ Su yılanıgillerden, uzunluğu 50 cm kadar olan, su kenarlarında ve bağlarda yaşayan bir sürüngen. *Natrix natrix*, *Natrix tessellata* (TS).

su yılanıgiller (ç. is. zool.): Örnek hayvanı su yılanı olan sürüngenler sınıfının bir familyası (TS).

su yılanları (ç. is. zool.): Sürüngenler sınıfının bazı zehirli ve zehirsiz yılanları kapsayan geniş bir bölümü (TS).

taçlı yılan¹⁸

toros yılanı ~ ok yılanı: Colubridae familyası, *Platyceps collaris*¹⁶

Urfa yılanı: Colubridae familyası, *Spalerosophis diadema*¹⁶

uysal yılan: Colubridae familyası, *Eirenis aurolineatus*¹⁶

Van yılanı: Colubridae familyası, *Eirenis punctatolineatus*¹⁶

yakalı yılan: Colubridae familyası, *Eirenis collaris*¹⁶

yarı sucul yılan ~ küpeli su yılanı: Colubridae *Natrix natrix*¹⁶

yılan balığı (is. zool.): Yılanbalığıgillerden yılanı benzeyen, kaygan derili, ince, uzun, ve eti beğenilen bir balık. *Anguilla* (TS).

yılanbalığı (b.i.hay.): Yılan gibi ince, uzun vücutlu bir cins balık. *Anguilla* (BTS).

yılanbalığıgiller (ç. is. zool.): Örnek türü yılan balığı olan, karınları yüzgeçsiz balıklar familyası (TS).

yılan eniği: Yılan yavrusu¹⁹.

yumurta yılanı: ~ *Dasyplectis colubrid*. Kuş yumurtası ile beslenen bir yılan türü¹⁸.

Bitki Adı:

yılan baklası: Yılanı benzer bir tür fiğ otu (Ö).

yılanbalı: Meyan kökü (Ö).

yılanbıçağı: Genellikle mezarlıklarda, kayalık yerlerde biten, enli uzun parlak yapraklı, sarımsağa benzer yumrulu, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. *Dracunculus vulgaris*; bkz. *yılanekmeği*, *yılanıyastığı* (TBAS), (Ö).

yılanboncuğu: bkz. *yılanıyastığı* (TBAS).

yılanburçağı: bkz. *yılanbıçağı* (TBAS).

yılancık: Adaçayı (TBAS).

yılancık otu: Geven (TBAS).

yılancücüğü: bkz. *yılanıyastığı* (TBAS); Kök yılan sokmasına karşı kullanılan kırmızı başaklı, çok yıllık bir bitki (Ö).

yılan çiçeği: Civanperçemi (TBAS).

yılan çiçeği (is): Kıvrımlı eğrelti otunun bir türü (TS), (Ö).

yılan darısı: bkz. *yılanıyastığı* (TBAS).

yılan diken: Bağa diken (TBAS).

¹⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_sürüngenler_listesi (10.2013)

¹⁹ <http://www.estanbul.com/yoruk-masallari-yilan-enigi-385282.html> (e.t. 27.10.2013)

yılan dili (is. bot.) Küçük eğrelti otu. *Ophioglossum* (TS), (Ö).

yılandili: Hanımığnesi de denilen, ince, narin kayık, piyade (Ta.S.).

yılan dili: Bağa (TBAS); yılan dili: civanparçemi, yılınyastığı (TBAS); Bir tür arpa; bir tür fasulye (Ö).

yılandüdak: Trkm. Yandak otunun köküne bitişip yaşayan ve yılan sokmasına iyi gelen ot, yaprağı vs. yok) (TBAS).

yılanekmeği: Yaprakları uzun saplı ve ok biçiminde, yumruları süs bitkisi olarak dış ülkelere satılan, Batı ve Güney Anadolu'da bulunan, 10-20 cm yükseklikte, çok yıllık ve otsu bir bitki. Arisarum vulgare, bkz. yılanbıçağı, yılan yastığı (TBAS), bkz. yılan bıçağı (Ö).

yılangelmez: Kökünden yakı yapılan bir ot (Ö).

yılan gülü: bkz. ölmez çiçek (:Basit ve tüylü yapraklı, parlak sarı çiçekleri uzun zaman saklanabilen, özel kokulu, çok yıllık otsu bir bitki, yayla gülü. *Helichrysum*) (TBAS).

yılan kökü: bkz. kurtpençesi (: Karabuğdaygillerden, 20-50 cm yükseklikte, pembe çiçekleri salkım biçiminde, sap ve kökünde bol tanen bulunan, kökü kabız ve kan dindirici olarak kullanılan, çok yıllık, otsu bir bitki. *Polygonum bistorta* (TBAS).

yılan kuyruğu: Baharda, sarmaşık gibi uzayan, yılan kuyruğuna benzer bir ot (Ö).

yılan otu: Loğusa çiçeği. (TBAS); yılan otu: Bağa. (TBAS); yılan otu: Baldıran. (TBAS), (Ö); yılan otu: Loğusa çiçeği (TBAS).

yılan pancarı: Yılyastyığı. (TBAS); yılan pancarı: Gövdede oluşan şişleri iyileştirmek için üstüne konulan bir ot (HSDSDS), (Ö); bkz. yılınyastyığı (Ö).

yılan purçağı: Yılyastyığı (TBAS).

yılan yoncası: Süt otu (TBAS).

yılan yastığı (is. bot.): Yılyastyığıgillerden, sulak ve nemli yerlerde yetişen kök sapında süt görünüşünde, yakıcı ve acı bir öz su bulunan, zehirli bir bitki. *Draculus vulgaris* (TS); bkz. yılan bıçağı (Ö).

yılyastyığı (b.i.): Yılyastyığıgillerden nemli yerlerde yetişen, kök sapında bulunan süt görünüşlü maddesi zehirli olan bitki. *Arum maculatum* (BTS).

yılan yastığı: Yılanbıçağı, yılanekmeği (TBAS).

yılan yastığıgiller (ç. is. bot.): Bir çeneklilerden danaayağı, yılınyastyığı vb. cinsleri içine alan bir bitki familyası (TS), (Ö).

Hayvan Adı:

yılana ağı veren: Zehirli yeşil kertenkele (Ö).

yılan akbabası: Sekreter kuşu (Ö).

yılanbalığı: Yılanbalığıgiller familyasından kemikli balık (Ö).

yılanbalığıgiller (Ö)

yılanclı (i.): Yılanla beslenen bir cins kuş (BTS), (Ö).

yılanclı (is. zool): En çok yılanla beslenen bir kuş. *Tibreshkiornis aethiopica* (TS).

yılan cıyan (hay.): Zehirli sürüngenler (TS).

yılan ebesi: Zehirli yeşil kertenkele (Ö).

yılan iğnesi (is. zool): Kemikli balıklar takımının deniziğnesiğiller familyasından bir balık türü (TS), (Ö).

yılan kartalı: Kartallar familyasından yüksek olmayan ağaçlara yuva yapan göçmen bir kuş. *Circus gallicus*.²⁰

yılan yastığı: Kertenkele (Ö).

Eşya Adı:

yılan başı (is. eşya): Atların takımlarına süs olarak takılan bir çeşit deniz böceği kabuğu, nazar boncuğu (TS), (Ö).

yılan derisi (is.) Deri sanayisinde çok beğenilen, yılan derisinin işlenmiş biçimi (TS), (Ö).

[yılan] dili: Sünü, ince, keskin süngü (Ta.S.), (Ö).

yılan koğudu: Süslü yürük çuvalı (Ö).

Organ Adı:

yılan gömleği: Yılanın üst derisi (BTS), (Ö); yılan göyneği (Ö).

yılan gömleği (is.): Yılanların üzerinden her yıl sıyrılarak değişen üst deri, yılan kavı (TS).

yılan kavı (is): Yılan gömleği (TS), (Ö); yılan kovu (Ö).

[yılan] kavı: Yılan gömleği (Ta.S.).

Hastalık Adı:

yılandık (is. tıp): 1. Streptokok denilen mikropların bir sıyrığa veya yaraya bulaşarak yaptıkları hastalık, kızilyörük. 2. hlk. Kemik veremi (TS).

yılandık (i. tıp): Streptokok adı verilen mikroplar tarafından meydana getirilen bir cilt hastalığı (BTS).

yılandık: 1. Kemik veremi; 2. Erizipel, yüzde şişme biçiminde görülen bir hastalık. 3. Kasıkta, kol altında, ya da boyunda şişkinlik yaparak beliren bir hastalık, akarca.

4. Gövdede şişkinlikler yapan ve sıkıntıdan olduğu sanılan bir hastalık (HSDSDS); yılandık: Kemik veremi (mi.) (HSDSDS); yılandık, yılandık (Ö).

Mineral Adı:

yılan taşı (is. min.): Rengi ve billur yapısı farklı birçok türü olan, minerallerin başkalaşmasıyla oluşan kütle, *serpantin* (TS).

yılandaşı (b.i.): Hidratlı manyezi silikatlarının başkalaşma sonucu birleşmesi ile meydana gelen kütle (BTS); parpi, serpantin; Perido ve diğer minerallerin başkalaşmış ile,

renge ve billursu yapısı farklı, birçok türü olan kütle (Ö).

yılan yumurtası: Kelt din adamlarının olağanüstü niteliklere sahip olduğunu sandıkları bir tür yuvarlak taş (Ö).

²⁰ <http://www.trakus.org> (10.2013)

Astronomi:

yılançı: Bir takımyıldızın adı (TS).

yılançı: El-Hayye. (TS).

Meslek Adı:

yılançı (kişi): Yılan besleyen, veya yılan oynatan kimse (TS).

yılançı: Sanatı yılanla uğraşmak olan (Ta.S.).

Yer Adı:

yılançı: Kastamonu ili, Kuzyaka bucağına bağlı bir yerleşim birimi. (TS).

yılanlı: Yılanı çok olan yer (Ö).

yılanlı: Ağrı Doğubeyazıt'ta bir yerleşim yeri; Erzurum Söylemez bucağında yerleşim yeri; Tekirdağ Malkara'da köy adı; Ankara Hasayaz bucağında bir yerleşim yeri; Ankara Kalecik'te köy; Isparta Aksu'da köy; İzmir Ödemiş'te bir köy; Türkmenistan Daşoğuz'da kasaba, vs.

yılanlı ada: Ruslara ait Hazar denizindeki ünlü ada hapisanelerinden birinin de yer aldığı Nargin adası. Sarıkamış'tan götürülen (1914-19159 birçok sivil ve asker Türk vatandaşının şehit edildiği meşhur ada.

yılanlı ayazma yolu: İstanbul ili - Zeytinburnu İlçesi - Maltepe Mahallesi.

yılanlı bayırı: Kelkit'te belde.

yılanlı çermik: Sivas. (Balıklı çermik de denilir. Sivas ili sınırları içerisinde; il merkezine 90 km uzaklıktaki Kangal ilçesinin 13 km kuzey doğusunda bulunan Hamam Deresi (Top ardiç deresi) vadisinde yer almaktadır.)

yılanlı çeşme: Bursa İnegöl Hamidiye Mahallesi Yılanlı Çeşme Küme Evleri; Van Çaldıran Kaniya Mahran suyunun diğer adı; yılanlı dere, yılanlı dere barajı: Samsun Canik ilçesinde bir yer.

yılanlı dağı: Muğla; Kayseri; Elazığ-Çemişgezek; Sivas.

yılanlı göl: Adıyaman Gerger. yılanlı göl (Gülmar).

yılankale/yılanlı kale: Adana.

yılanlı kaya: Adana Pozantı'da bir kaya; Yılanlı kaya köyü: Sivas.

yılanlı kilise: Aksaray'a 40 km uzaklıkta Ihlara vadisinde bir kilise.

yılanlı kuyu: Çanakkale'de yer adı..

yılanlı sütun (Burmali sütun/Yılanlı taş): İstanbul'da Hipodromu süsleyen üç abideden ortadadır. İstanbul'un en eski eserlerinden biridir. Birbirine dolanmış üç yılanın kafaları altın bir kazanın üç ayağı biçimini alıyordu. M.Ö. 5.yy.da Persleri yenen 31 Yunan şehri halkı, elde ettikleri bronz ganimetleri eriterek bu eşsiz kalitedeki eseri yaptırtmıştır. 8 m. boyundaki Yılanlı Sütun aslında Delfi'deki Apollo mabedine dikilmiştir. İmparator Konstantin tarafından 324 yılında getirilerek, Hipodromun ortasına diktirilmiştir. 17 yy.da

yılanların kafaları yerlerinde duruyordu. Sonradan kaybolan kafaların bir parçası bulunarak İstanbul Arkeoloji müzesine konulmuştur.

yılanlı tepe: Yozgat Saraykent; İzmir.

yılanlı vadi: Boyabat.

yılanlı yaylası: Muğla.

yılanlı yalı: İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında Rumelihisarı Bebek arasında Yahya Kemal Bayatlı caddesinde bulunan yalı. Sultan III. Selim zamanında yaptırılmıştır.

Kavram Adı:

yılan avazı: Yılan sesi (Ö).

yılan ayağı: Görülmeyecek kadar ince (Ö).

yılan çıyan (Ö)

yılan gözü: Yemek üstünde parlayan yağ damlacıkları (Ö).

yılan hikayesi (Ö)

yılanı: Alev (Ö).

yılanlı: Yılanı olan (TS).

yılanlısız: Yılanı olmayan (TS).

yılan yılı: Yılan yılı. 12 Hayvanlı Türk takviminde 6. yıl (Ö).

Özellik Adı:

büyük yılan¹⁷

erkek yılan¹⁷

habis yılan¹⁷

iki başlı yılan ~ *Boidae Eryx jaculus*¹⁷

iri yılan¹⁷

yılan: Dost sanıp sizi eline fırsat geçince en ince yerinizden vuran, karaktersiz kimse (İE).

yılan: Sinsi ve hain (TS), Hiç sezdirmeden kötülük eden, sinsi ve hain (Ö).

[yılan] ayağı: Görülmeyecek kadar ince (Ta.S.).

yılan gibi: 1. Hain, sevimsiz ve soğuk (kimse); 2. Kıvrım kıvrım (TS); Sinsi ve hain, soğuk (Ö).

yılan gibi sokmak: bir kimseye sinsiye kötülük etmek (TS), (Ö).

yılan gibi: Soğuk, içten pazarlıklı, hain (kimse) (BTS).

yılan hikayesi (is): Uzayıp giden, bir türlü sonuca bağlanamayan sorun (TS).

yılan hikayesi: Uzayıp sonuca ulaşmayan, çözülemeyen mesele (BTS).

yılan kafa: Küçükbaş hayvanlara ya da şahıslara savrulan küfür (argo) (İE).

yılankavî (sıf.): Dolambaçlı, dolanarak giden (TS), (Ö).

yılankavî (s.): Yılan gibi kıvrılarak giden, dolambaçlı (BTS).

yılankavî: Yılan gibi, kıvrıla kıvrıla (İE).

yılan kemîği (is): Yapana hiçbir zaman huzur ve rahat yüzü göstermeyen suç (TS), (Ö).

yılan yavrusu: Fitne bücür, herkese zarar veren, menfaatperest kimse (İE), Kötü kimsenin kötü çocuğu (Ö).

2.2.2 Ağızlar

Ad:

cılan: Yılan (Kadınhanı Konya – Karaçay boyu) (DS).
yılan: Yılan (DS); ılan: yılan (DS); ılan (ilon): yılan (DS).
yulan: Yılan (DS).

Tür Adı:

boğaz yılanı: Boğaza akacak kadar ufak yılan. (Bağlı * Eğridir -Isp.)
ebeyılanı: (I) Yeşil kertenkele. (* Bor -Nğ.)
güneş yılanı: Kertenkele. (* Antakya -Hat.)
kılıyılanı: Yağışlı havalarda toprak üzerinde ve sulara görülen, ince şerit halinde baş kısmı yuvarlak, siyah renkli yılan. (Sarıköy * Merzifon -Ama.; Karkincık * Artova -To.)
kofuñk yılanı: Zehirsiz, kalın ve kısa boylu bir çeşit yılan. (Çavusbucacı * Silifke -_ç.)

Bitki Adı:

İlandili: Damarlı, pis kokulu, ince yapraklı bir ot (DS).
ılanpurçalı: Kayalık yerlerde, taş oyuklarında biten, parlak yeşil renkli yaprakları ispanağa benzeyen bir bitki (DS).
ilansarımsağı: bkz. ilandili (DS).
yılanbaklası: Fiğe benzer bir bitki (DS).
yılanbalı: Meyankökü (DS).
yılanbıçağı: (yılanburçağı-2): Genellikle mezarlıklarda, kayalık yerlerde biten enli, uzun parlak yapraklı, ortasında mor çiçeği bulunan bir bitki (DS).
yılanburçağı: 1. Yaban baklasına benzeyen bir bitki; 2. bkz. yılanbıçağı (DS); ılan burçağı: Sarmısağa benzer bir çeşit ot (DS).
yılancücüğü: Yılanotu da denilen, kırmızı başaklı bir çeşit ot (DS).
yılançiçeği: 1. Kokusuz, çiçekleri karanfile benzeyen ve pembe renkli bir saksı çiçeği. 2. Mide, bağırsak hastalıklarına iyi geldiği sanılan, sarı çiçekli bir ot (DS).
yilandili (I): 1. Başağında düzgün iki sıra taneleri olan bir çeşit arpa. 2. Uzun, sivri yapraklı bir ot. (II) Uzun ve düzgün (DS); ilandili (I). (ılan sarımsağı) 1. Damarlı ve ince yaprakları olan pis kokulu bir ot. 2. Bir çeşit cılız arpa. (II). Zayıf, ipince (DS); ilansarımsağı: ilandili (DS).
yilangelmez: Kökünden yakı yapılan bir ot (DS).
yılankuyruğu: Baharda biten, yılanın kuyruğuna benzeyen ve sarmaşık gibi uzayan bir ot (DS).
yılanotu: Soğuk algınlığına karşı kaynatılarak kullanılan 20-25 cm boyunda, sinamekiye benzer yaprakları olan bir ot. Aristolochia (DS).

yılanpancarı: Gövdede oluşan şişleri iyileştirmek için üstüne konulan bir ot (DS).

yılanıyastığı: (I). 1. Sulak yerlerde yetişen, parlak geniş yapraklı, çam kozalağı biçiminde kırmızı tohumları olan zehirli bir bitki. (II) 1. Kertenkele, 2. Tavan aralarında gezen bir böcek. (III). 1. Salyangoz kabuğu, 2. Yılan gömleği (DS).

Hayvan Adı:

boğaz yılanı: Boğaza akacak kadar ufak yılan (DS).
ilângeç: ilengeç / illengeç: Yengeç (DS).
kılıyılanı: Yağışlı havalarda toprak üzerinde ve sulara görülen ine şerit halinde, baş kısmı yuvarlak, siyah renkli yılan (DS).
pafılan: Zehirsiz, kalın, hantal bir çeşit yılan (DS).
tatlı yılan: Ağsız yılan (DS).
yılanohlığı: Sümüklüböcek (DS).
yılanebesı: Yeşil renkli, zehirli bir kertenkele (DS).
yılanagıveren: Zehirli, yeşil renkli bir kertenkele (DS).
yılanacı: Çaylarda bulunan ince, küçük bir balık (DS).
ziv yılanı: Çok hızlı geçen ok yılanı (DS).

Eşya Adı:

yılankoğudu: Bir çeşit süslü, dokuma çuval (DS).

Organ Adı:

yılanıgavı: *yılanıyağı, *yılan kavı * yılan kavu * yılan kavuğu *yılan gömleği * yılan göyneği *yılan havı (DS);
yılan kovu: Yılanın soyulmuş derisi (DS).

Hastalık Adı:

yılanlık (yılanlı): 1. Kemik veremi. 2. Yüzde şişme biçiminde görülen bir hastalık. 3. Kasıkta, kol altında ya da boyunda şişkinlik yaparak beliren bir hastalık, akarca; 4. Burunda şişme, kızarma biçiminde beliren bir hastalık; 5. Gövdelerde şişkinlikler yapan, sıkıntudan olduğu sanılan bir hastalık (DS); yılanlı: Kemik veremi (DS); ılanlık: 1. Çıbana benzer bir yara, yılanlık; 2. Romatizma, siyatik (DS); yılanlık: 1. Streptokok denilen mikropların bir sıyrığa bulaşarak yaptıkları hastalık; kızıl yürük; 2. (hık.) kemik veremi; < yılan [+cık] ‘addan organ, bitki ve hastalık adı yapan ek.] [+cık eki: bademcik, kızılçık, kızamıkçık, kulakçık, vb...] An. ağı. Yılanlık, yılanlı (DS. XI, 4265).

Kavram Adı:

yılanı: Alev (DS).
yılanlıncığı: Gökkuşığı (DS).

Özellik Adı:

İlandili: Zayıf, ipince (DS).

İlankaç: (*İlankavı*) Dönemeçli yol (DS).

İlankavı: Dönemeçli yol (DS).

Yılayavrusı: Kötü bir kişi çocuğu (DS).

Yılan gözü: Yemek üstündeki yağları betimleyen bir deyim. (DS).

uz yılan: Sinsi (DS).

yılanlıyelen: Kilimde bir kıyı süsü çeşidi (DS), (Ö).

2.3 Azerbaycan Türkçesi

Ad:

İlan: is. 1. Yılan. İlan çalmağ: yılan sokmak. 2. mec. Hain, kötü dilli, kinli kimse. 3. mec. Yılan gibi kıvrılan, açılıp uzanan şey (ATS)(ADİL).

Tür Adı:

İlāv yılan: Kara yılan (A).

gözilan: bk. Kor ilan. İri gözlü, kovucu, yazıcı yılan. (A)

gözlüklü ilan: kobra. (A)

İlanbalığı: is. zool. Yuvarlak ağızlılar grubundan iptidai omurgalı yılana benzer bir hayvan (ATS) (ADİL).

İlan-çayan: is. çoğ. Yılan, akrep, vs. gibi soka hayvanlar (ATS) (ADİL).

İlançıl / yılançıl: Yılanla beslenen bir kuş adı (A).

İlan-gürbağa: is. 1.çoğ. Çeşitli sürüngen hayvanlar; 2. sif. kon. mec. Kötü yazılmış, okunması mümkün olmayan yazı (ATS) (ADİL).

käfcäk ilan: başı yassı yılan (A).

kor ilan (A)

qara ilan: Uzun, başı iri pullarla kaplı, bozucu, zararlı hayvanları yediği için tarıma elverişli, zararsız yılan (A).

qoy yılan: bkz. ilāv yılan (A)

qurt yılan: Evde yaşayan, insanlara alışan yılan (A).

näk ilan: ejderha (A).

ox ilanı (A).

suilanı: is. zool. Suyılanıgillerden, uzunluğu 50 cm. olan su kenarlarında ve bağlarda yaşayan bir sürüngen (ATS).

Bitki Adı:

İlanbaşıotu: is. bot. Alp dağlarında taşlı yamaçlarda biten, gri renkli tüylerle kaplı çok yıllık bir bitki (ATS) (ADİL).

İlandili (Oğuz): Bitki adı (ADL).

İlangarışqa (Şuşa): Nazik, uzun çiçek. Nazik, uzun qarışqa, *İlangarışqa adamı yaman sancır* (İlankarışqa insanı kötü sokar.) (ADL).

İlangülü (Ordubad): Çiçek adı, sarı çiçek ? (ADL).

İlanotu: is. bot. Gövdesi boğumlu ve kuraklık bölgelerde biten çok yıllık, kuraklığa dayanıklı bir yem bitkisi (ATS) (ADİL).

İlansoğanı: is. bot. Zambakgillerden, çok yıllık soğanlı bir bitki (muscarı) (ATS) (ADİL).

İlanüzümü: is. bot. Kırmızı meyveleri olan yabancı otsu bir bitki ve meyvesi (ATS) (ADİL).

İlanyalı (Qazax, Tovuz): Uzunsov ot tayası (ADİL)

Hayvan Adı:

İlançıl

İlanyéyen: is. zool. Yılanlarla beslenen ve kartallar grubundan bir kuş (ATS) (ADİL).

Organ Adı:

İlan derisi

İlan köyneği

İlan qabı (A).

İlan qavı: Yılan derisi (A).

Yılan qab: yılan kabuğu/kavı.

Yılan qabuq: Yılan derisi.

Hastalık Adı:

İlançığ (1) is. Küçük yılan, yılan yavrusu (ATS) (ADİL).;

İlançığ (2) kon. Ayakta, kolda yara şeklinde görülen kemik vereminin halk arasındaki adı (ATS) (ADİL); Yüz derisinde şiş, parlak kızarıklıkla olan hastalık (A).

İlançığ: Isırgı (A).

İlançığ keseli: gelincik (A).

Meslek Adı:

İlançıl: yılançıl. (A).

İlançığçı (A).

İlanoyndan: is. Yılanı çeşitli yollarla kendine bağlayıp, çeşitli araçlar vasıtasıyla ona hareketler yaptıran kimse (ATS) (ADİL).

Yer Adı:

İlan-çayanlı: sif. Yılan ve akrep gibi hayvanlar çok olan saha, yer (ATS) (ADİL).

İlan yolu: sif. Kıvrılıp giden, eğri büğrü, dolambaçlı yol (ATS); İlan yolu: sif. Kıvrılıp uzanan, eğri büğrü yol, dolanbaç (ADİL).

İlanlı: sif. Yılanı çok olan (ATS) (ADİL).

İlanlığ: is. Yılanı çok olan yer, saha (ATS) (ADİL).

Kavram Adı:

İlan-gurbaga: Okunmayan ya da güç okunan yazı. (A).

Özellik Adı:

İle bil ilan govub: Çok hızlı, nefesi sıkışmış halde (ADİL).

ılan gözü kimi: Çok zayıf, çok az (ATS) (ADİL).

ılan közü kimi: Çok zayıf, çok az (ATS) (ADİL).

ılanqu: kıvrak, atletik, yüce (A).

ılan meleyen: Çok sıcak, kurak ve susuz (ATS) (ADİL).

ilansayağı: sif. Yılan gibi, yılan benzeyen, yılan gibi eğri büğrü (ATS) (ADİL).

ılanvarı: sif. Yılan gibi, yılan benzeyen, yılan gibi eğri büğrü (ATS) (ADİL).

2.4 Gagauz Türkçesi

Ad:

yılan: 1. *yılan balı* (balığı); 2. spiral (GTS).

ılan ~ yılan: Yılan (G)

Hastalık Adı:

yılançık: Yılançık, derinin bir iltihabi hastalığı (GTS).

Yer Adı:

yılanlık: Yılan yuvası (GTS).

2.5 Türkmen Türkçesi

Ad:

yıla:n: yılan (Trk-TS); Eğri büğrü olup sürünerek hareket eden, zehirli, ayaksız hayvan (TDS).

Tür Adı:

suv yılanı: Su yılanı (Trk-TS).

zäherli yıla:n: zehirli yılan (Trk-TS).

Bitki Adı:

yıla:ndo:dak: bot. Bilek kalınlığında, yapraksız, ak çiçekli, kumda yetişen parazit bir bitki (TDS).

yıla:nkömelek: Uzun ince saplı, yenilmeyen mantar (TDS).

Hayvan Adı:

yıla:nçır: Kertenkeleden daha büyük, parlak derili sürüngeçen (TDS).

Yer Adı:

yıla:nlık: Yılanın çok olduğu yer (TDS).

Kavram Adı:

yılan yılı: yılan yılı (Trk-TS).

yılan zäheri: yılan zehiri (Trk-TS).

Özellik Adı:

yıla:n yalı: yılan gibi, kıvrım kıvrım (saç, yol, vs.) (TDS).

2.6 Özbek Türkçesi

Ad:

ilân: 1. Sürünen, ayaksız, göz kapakları olmayan canlı; 2. On ikili hayvan takviminde (müçel yıl hesabında) altıncı yılın adı. mâr ilân yılı: Müçel yıl hesabında altıncı yıl (ÖTİL).

Tür Adı:

boğma ilân: Yakaladığını vücuduyla sararak sıkıp boğarak öldüren büyük yılan (ÖTİL).

közäynäkli ilân: zool. Boynunda gözlüğe benzer halka işareti olan, iri, zehirli yılan (ÖTİL).

zähärli ilân: Zehirli yılan (ÖTİL).

zähärsiz ilân: Zehirsiz yılan (ÖTİL).

Bitki Adı:

ilânçirmâvuç: Bitki türü (ÖSE).

ilângül: *Gladialis* (ÖSE).

ilân tili: Bir bitki (ÖSE).

Hayvan Adı:

ilânbâliç: 1. Bir tür uzun balık; 2. Bu balığa benzeyen deniz canlısı (ÖTİL).

ilânbâs: Su balığı. Çin ve Kore sularında görülür. Avlanır (ÖSE).

ilânbürküt: Yırtıcı bir kuş (ÖSE).

ilânquyruqlar: (bilägüzüklär). Bir hayvan. 13. cm. kadar. Ayakları iyi değil. Türü var (ÖSE).

Astronomi:

ilân: Takımyıldız, Ekvatorial yıldız takımı, SSSR'nin orta bölümlerinde bahar ve yazda görünür (ÖSE).

Yer Adı:

ilânötti: (Temur dervâzesi) Mâlgüzär dağlarının batı tarafları ve Nurâta dağlarının arasındaki dağ yolu. (ÖSE).

Kavram Adı:

ilân yılı: Müçel yıl hesabında altıncı yıl (ÖTİL).

Özellik Adı:

ilân izi: Eğri büğrü, *bkz. iläng-biläng* (ÖTİL).
ilân post taşlaydı: Hiç sabredemeyen, (yetersiz, gereksiz söz ve iş hakkında) (ÖTİL).
yer tãgidã ilân qimirlãsã bilãdigãn: Her şeyi derhal anlayabilen, çok zeki (ÖTİL).

2.7 Yeni Uygur Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan. (Kaşgar Ağzı) (Alibekiroğlu, 2013: 704).
ılan: Yılan (YU).
jılan > ilen: Yılan. (Hoten, Kaşgar, Aksu Ağızları) (Alibekiroğlu, 2013: 704).
yılan: bk. jılan (YUTS); jılan: yılan (YUTS); elan: (doğrusu: yılan) bkz. yılan (UTS); yılan: Sürüngen hayvan (UTS).
yılan ~ jılan ~ ilen: Yılan. (YUTS/TUL).

Tür Adı:

bogma jılan: boa yılan (YUTS).
jılan balisi: yılan yavrusu (YUTS).
marjan yılan²¹:
şaldıraç quyruq yılan²¹.
yılan-çayan: Yılan ve çayan. Genellikle yılan ve çayan tipindeki sürüngenler (UTS).

Bitki Adı:

çok cılan: bkz. sokiçılan.
sokiçılan: Çıllannıñ bir türü (*çok cılan* mu diydü). Soki ve cılan: İğdenin bir türü.
yılanot: is. yılan + ot. Yılanot ailesinde suda yetişen bir bitki. Çiçekleri dikenlidir (UTS).
yılansıman: Yılan gibi. Yılan şeklindeki yılanımsı kamçı ot (UTS); yılansıman kamçot: Kamçot ailesinden çok yıllık bitki. Çiçeği yıldız gibi, dik şekilde yetişen, uzun saplı, dalları küçük yapraklı bir bitki. Çiçekleri küçüktür, beyaz renklidir. Meyvesi küçüktür. Zehirlidir (UTS).

Hayvan Adı:

yılan balığı: Bir tür balık (TUL)
yılandıl: Yılanla beslenen kuş (TUL)

Hastalık Adı:

yılandıcık: Hastalık (TUL).

Astronomi İle İlgili Ad:

yılandı yultuz türkümü: (efsane). Ekvator kuşağındaki yıldız kümesinden biri (UTS).

Meslek Adı:

yılandı: i. Yılan bakıcısı veya yılan oynatan kişi (UTS).

Yer Adı:

yılanlık: 1. Yılanların mekan tuttuğu, çok olduğu yer; 2. Toksun nahiyesindeki bir yazının adı (UTS).

Kavram Adı:

yılan yılı: 12 müçelden (devir) biri, müçel yıl hesabındaki altıncı yıl (UTS).

Özellik Adı:

ötkür jılan²¹
yılan bağı: bk. Yılan kavi (TUL)
yılankavi: yılan gibi kıvrım kıvrım (TUL)
yılanın köşgenini tuiyidigan: Çok hoş, uyanık, keskin zekalı (UTS).

2.8 Sarı Uygur Türkçesi

Ad:

yılan < ET. Yılan. (ÇTD).

2.9 Karaçay-Malkar/Balkar Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan. (KLS); cılan (KMTS). (Karaçay-Bashan-Çegem ağızları) ” (KMTS).
yılan: yılan (KB-A.S).
zılan: Yılan. (Çerek ağzı) (KMTS).

Tür Adı:

baqırbaş ılan: Kahverengi kor yılan (KB-A.S).
bilev/biläv cılan: Kara yılan, zehirsiz yılan (KMTS), (KB-A.S).
İçeği yılan: Şerit (KB-A.S).
tomurav cılan: Boğa yılanı (KMTS).
uv cılan: Engerek (KMTS).

Bitki Adı:

cılan süt: Sütlegen bitkisi. (KMTS); cılan-süt: sütlegen otu (KLS).

²¹ http://uy.ts.cn/lading/wenhua/content/2011-10/20/content_173488.htm (10.2013)

Hayvan Adı:

içegi cılan: Şerit, tenya (KMTS).

Eşya / Nesne Adı:

cılan mınçak: Kuş yumurtası büyüklüğünde mavi renkli boncuk (KMTS).

Organ Adı:

cılan köncek: Salyangoz kabuğu (KMTS).

Özellik Adı:

cılanbaş: Kindar, hınç dolu (KMTS).

2.10 Kazak Türkçesi

Ad:

cılan: 1. Yılan. *Cılı cılı söylesen cılan innen şığadı*. ‘Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır’. Atasözü.; 2. Hain insan. *Cılan caylaganday*. ‘Yerinde hiçbir şey kalmamalı’ (KTS); cılan: zat. 1. Sürünen, zehirli bir hayvan. *Cılı cılı söylesen cılan innen şığadı*. 2. mcz. Kötü insan. *Han emessiñ cılandıñ / Qara şubar cılandıñ* ‘Han değilsin, yılansın / Kara alacalı bir yılansın.’ (Mahambet); *cılan caylaganday*. ‘Hiçbir şey yok. Yerinde hiçbir şey bırakmadan alıp gitmek’ (QTTS) (TT-KT.S); cılan: 1. Cılan. suvcılan: su yılanı. 2. mcz. Kötü, uğursuz, zalim adam (QTTS). jeltopuz: yılan²²

Tür Adı:

aq cılan²³

ala cılan²⁴

boa jılan²²

buvma jılanı²²

cılan-şayan: Yılan ve çıyan. (KTS); cılan-şayan: zat. Yılan gibi, çıyan gibi; gövdesinin üstünde sürünen küçük canlılar. (QTTS) *Ali küñge deyin qıs uyqısına catpağan tasbaqa, cılan-şayan bul qumda emin-erkin ömir süründe edi*. ‘Bu güne kadar kış uykusuna yatmayan tosbağa, yılan çıyan bu kumlarda özgürce ömür sürmekte idi’ (Aynı) (QTTS); yılan çıyan: is. cılan-şayan (büyük kardeşi ile yolcuların genel atası) (TT-KT.S).

dinodon jılanı²²

äbjılan: zat söyl. Abcılan. Su yılanı (QDMES).

qara cılan²⁵

suv cılan²⁶

şağıldağ jılan: soka yılanlar.²²

uvlı jıldandar²²

uvlı teniz jılanı²²

Hayvan Adı:

jılanbalıq: zat. Uzunluğu 3 metreye, ağırlığı 65 kg.a kadar ulaşan derisi düz, kaburgasız, yılan gibi bir balık. (QDMES); yılan balığı: is. zool. cılanbalıq (TT-KT.S). jılanqurt: zat. İnsan ve canlıların içinde olan küçük yumru kurt; askarit (QDMES).

Organ Adı:

cılandıñ qabığı: is. Yılan gömleği. Yılanın kabuğu (TT-KT.S); yılan kavır: is. bk. Yılan gömleği (TT-KT.S). cılan terisi: is. 1. yılan derisi; 2. *Cılan terisinen casalğan buyım*: Yılan derisinden yapılan eşya (TT-KT.S).

Hastalık Adı:

jılanqurt: zat.1. Canlıların içinde olan yumur kurt; 2. Bu kurt yüzünden ortaya çıkan ağrı (QDMES).

Yer Adı:

Jılanşıq: Nehir adı.²⁷

Özellik Adı:

cılan cüristi: İzini hissettirmeyen, gizlice hareket eden kişi (QTFS).

cılan sıyaqtı: Yılan gibi, zalim, kötü (QTTS).

2.11 Kırgız Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan (Kır. TS).

Tür Adı:

ak cılan: Kırgızlarda koruyucu ruh olan yılan (KYİ).

çok cılan: Kor yılan (KYİ).

kalkan baş cılan: (KYİ).

kara çaar cılan: Engerek yılanı (Kır. TS),Siyah benekli alacalı yılan (KYİ).

ker cılan: Kahverengi yılan (KYİ).

may cılan: Sarı yılan (KYİ).

ok cılan: Yılanların bir çeşidinin adıdır (Kır. TS), (KYİ).

sarı cılan: Sarı yılan (KYİ).

sur cılan: Boz yılan (KYİ).

suu cılan: Su yılanı (KYİ).

²² <http://lectures.ndpi.uz/lektions/geografiya/kk/biogeografiya%20kk.pdf> (10.2013)

²³ akikatkaz.kz/?p=1498 (29.10.2013).

²⁴ <http://kazgazeta.kz/?p=2507> (29.10.2013).

²⁵ <http://kazgazeta.kz/?p=5829> (29.10.2013)

²⁶ http://latin.kazakcnr.com/wy/wtjj/201010/t20101021_32745.html (29.10.2013)

²⁷ inform.kz/qaz/article/2515708 (29.10.2013).

Hayvan Adı:

cılanday: Yılan gibi mahir, çevik (Kır. TS).

cöö cılan / cöölcan / söölcan: Yağmur böceği (Kır. TS).

çala öltürgön cılanday: Ne et ne de balık. 'harfiyen: yarı öldürülmüş yılan gibi' (Kır. TS).

Eşya / Nesne Adı:

cılan boor: 1. Kayış örmenin ayrıca bir şekli; 2. mcz. Kamçı (Kır. TS).

Yer Adı:

cılan arık: Yılan ark. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılandı bulak: Yılanlı pınar. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılandı kolot: Yılanlı vadi. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılandı koo: Yılanlı çukurluk. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılandı köl: Yılanlı göl. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılan ordosu: Yılan yuvası, yılan ini (Kır. TS).

cılandı suu: Yılanlı su. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

cılandı tör: Yılanlı yayla. Kırgızlarda bir yer adı (KHİ), (KYİ).

Kavram Adı:

ak cılan: Kırgızlarda yılanın iyisi ak cılan denen ruhtur. Dişi bir koruyuculuk kültürüdür. Bu ruh, aynı zamanda çoğu halk hekimlerinin (bakışların), bazı pınarların, göllerin, ırmakların, vadilerin, ormanların, dağların vb. koruyup kollayıcı ruhlarından (KHİ).

cılan cıl: Hayvan devri takviminde altıncı yılın adıdır (Kır. TS).

Özellik Adı:

cılanday burang (bel): İnce ve bükülgen (bel) (Kır. TS).
ordoluu cılan: Büyük yılan yığınağı içinde yaşayan yılan, yılan yığınağı (Kır. TS).

2.12 Tatar Türkçesi

Ad:

elan: yılan. (TaTS); elan: is. 1. Burulup duran, uzun ve ince gövdeli, ayaksız, bazılarında zehirli dişleri olan sürüngen hayvan. küzlikle elan, aguh elan, elan ugr, elan ugr teşendä, adämneke telendä. 'Yılanın ağısı dışında, insanınki

dilinde'; 2. mcz. Hileyle, gizlice iş yapan kötü kişi hakkında. Kötü düşman hakkında. Çok yetenekli kişi (TTAS).

élan~yılan²⁸

Bitki Adı:

elanbaş: 1. Mavimsi, kızılımsı ve beyaz çiçekli, öz suyu çıkarılan bir yıllık bitki. Ballı çiçek diye de bilinir (TTAS).

elan köpşəsi: Çiçekliler ailesinden olan, nemli yerlerde yetişen bir bitki (TTAS).

elan tamırı: Ballıbabagillerden, hoş kokulu, iri çiçekli, top yapraklı, şifalı bir bitki. Adaçayı (TTAS).

elan tele: Kamışlı bitkilerden, kısa, ince ve keskin yapraklı otsu bir bitki (TTAS).

elan üläne: Kızılımtırak mavimsi çiçekli, ballı bir bitki (TTAS).

Hayvan Adı:

elanbalığı: yılanbalığı (TTAS); elanbalık: Yılan balığı, yılan gibi gövdesi olan balık (TTAS); elanbalıkçalar: Yılanbalığıgiller (TTAS).

elanbaş: 2. Baş yılanınkine benzer, atmosfer havasını solumak için kendine has organı olan balık (TTAS).

elan-çayan: Sokan, çeşitli sürüngen hayvan (TTAS).

Kavram Adı:

elan elı: Her yılına bir hayvan adı verilen 12 yıllık devirdeki altıncı yılın adı (TTAS).

Özellik Adı:

elan ayagın kiskän: Atak, geniş tecrübesi olan, çok şey görüp geçirmiş (TTAS).

elan bolıp yörüü: Gizlice kötü işler yapan, saman altından su yürüten (TTAS).

elan kabıgın saluv yavızlıknı yaşerü: İkiyüzlülük (TTAS).

elanlık: is. mcz. Hilekarlık, gizlice kötülük yapmak (TTAS).

elan mögeze genä yuk: Her şeyi olan, en gerekli, var olan (TTAS).

uzun cılan²⁹

2.13 Karay Türkçesi

Ad:

ılan ~ yılan: Yılan³⁰

²⁸ <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11129/231/1/Guvercin.pdf> (10.2013)

²⁹ <http://qirimtatartili.blogspot.com/2008/12/altaylga-amdi-giraybay-ir.html> (10.2013)

2.14 Başkurt Türkçesi

Ad:

yılan (BaTS).
yılan-sayan (BaTS).

Tür Adı:

ak yılan: Beyaz, az rastlanan yılan (BaTS).
bakır yılan: bkz. Tos yılan (BaTS).
bıvır yılan: Zehirsiz yılan (BaTS).
ez yılan: bkz. Tos yılan (BaTS).
hor yılan: bkz. Sıbar yılan (BaTS).
qara yılan: Zehirli iri yılan, kara çizgileri var (BaTS).
küzlekle yılan: İki gözünde gözlük varmış gibi duran yılan (BaTS).
sıbar yılan: Kara, uzun yılan, zehirsiz (BaTS).
sağır yılan: Sırtı çakmak çakmak, çizgili boz renkli yılan (BaTS).
tos yılan: Parlak sarı renkli yılan (BaTS).
tüzbaş yılan: Sapsarı, iki renkli yılan (BaTS).
yuha yılan: Batıl inançta bin yıl yaşadığına inanılan yılan (BaTS).

Bitki Adı:

yılan tarısı: bk. Yılan tili (BaTS).
yılan tili: Bir bitki (BaTS).

Hayvan Adı:

kelte yılan: Çekirge (BaTS).
yılanbalıq: Yılan balığı (BaTS).
yılan kesertke: Sarı bağırlı çekirge (BaTS).
yılınsay: bkz. Yılanbalıq (BaTS).

Nesne / Madde Adı:

yılan telle: Zehir (BaTS).

Organ Adı:

yılan (kabı) ~ kavı: Yılanın gömleği, derisi (BaTS).

Hastalık Adı:

yılan qaraq: Karaca yanıp parmakta çıkan çiçek (BaTS).

Kavram Adı:

yılan ayağı: Batıl bir inanca göre yılanın ayağı varmış, sonra yok olmuş (BaTS).

yılan mögözö: Batıl inanç. Ak yılanın boynuzu (BaTS).
yılan yılı: 12 Hayvanlı Türk takvimine göre 6. Yılan adı (BaTS).

Özellik Adı:

qara yılan: Sinsi, kötü kişi (BaTS).
yılan eşe: Yavuz, kötü (BaTS).

2.15 Hakas Türkçesi

Ad:

cılan: is. Yılan (HTS).

Tür Adı:

oh cılan: Ok yılanı (HTS).
sahcañ cılan: Zehirli yılan (HTS).
sır cılan: Kızıl yılan (HTS).

Kavram Adı:

cılan cılı: esk. Yılan yılı (on iki hayvanlı takvimde altıncı yıl) (HTS).

2.16 Tuva Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan (TTS), (TA-AT.S).

Hayvan Adı:

cilandık: Ocak çekirgesi (TTS).

2.17 Altay Türkçesi

Ad:

cılan: Yılan (AS).
yılan > d'ılan: (Karaağaç, 2010: 222-223).

Tür Adı:

ok cılan: Bir tür yılan (AS).

Nesne Adı:

jılamaş: sedef (< jılan + baş) (KDK).

Kavram Adı:

cılan cılı: Yılan yılı. (6. ayın adı) (AS).

³⁰http://www.karam.org.tr/Makaleler/1328108837_013gulsevin.pdf
(10.2013)

C. Bitki Adları/Hayvan Adları Üzerine Yapılan Tezlerde Yılanla İlgili Sözcükler:

yılanbaklası	yılanbıçağı	yılanboncuğu	yılanburçağı
yılandüğü	yılan çiçeği	yılan dikenli	yılandili
yılan ekmeği	yılan gülü	yılan kökü	yılandüyruğu
yılan kuyruğu	yılan otu	yılan pancarı	yılan yastığı
yılandüyruğu	(TTBA)		
ilanbaşı	yılanbalı	yılanbaşı	yılan bıçağı
yılanboncuğu	yılanbucağı	yılan burçağı	yılandüğü
yılan çıkarıcı	yılan çiçeği	yılan darısı	yılan dikenli
yılandili	yılanekmeği	yılan gülü	yılandili
yılan kabağı	yılandüğü	yılan kökü	yılandüğü
yılan otu	yılan pancarı	yılan burçağı	yılandüğü
yılan sarımsağı	yılan soğanı	yılandüğü	yılandüğü
yılandüğü	(HATBA)	yılan taşı (ŞB)	yılan yoncası
ilan bıçağı	yılan dikenli	yılan bıçağı	yılan ekmeği
yılandüğü	yılanburçağı	ilan otu	yılan otu
ilan sarımsağı	ilan üzümü	yılan üzümü	ören gülü. (LMETBA)
yılan (GTYL)	jyla:n, (Kaz.)	žylan; (KTS)	cılan; (KTTTS)
jılan I; (KTC)	jılan I,1; (TILS,	yılan (TT)	jılan (Kaz.)
yılan (TMK)	žılan (Kaz.)	yıla:n (d-) (EDPT)	jılan (DS)
yılan (TMEN)	(HTKH: 29)		

II. SONUÇ:

Yazıda sadece “yılan” kelimesinin kullanıldığı örnekler üzerinde durduk. Bir varlık olarak “yılan”ı anlatan sözcük ve terimler üzerinde hiç durmadık. Mesela; yılanın adı, yılanı çağrıştıran bir ad, yılanın bir özelliğinden yola çıkılarak kullanılan ad şeklinde sınıflandırılacak adlar da dilimizde bol miktarda kullanılmaktadır.

Yılanla, onun hareketleriyle veya bir özelliğiyle ilgili olarak kullanılan fiiller de bir başka araştırma konusu olabilir: *ağ-, baynan-, büğle-, çöğel-, gömeçlen-, havla-, kağıştır-, kelep ol-, oyulgan-, pafla-, pofla-, sağ-, sağıl-, sanç-, sanıç-, soğla-, söykel-, zağıl-, tsıla-, çuqmaqlan-, vs.*

Tabiat taklidi olarak: *zövül zövül, dinil dinil, faşşş, vs.*

Bütün bunlardan başka yılanla bağlantılı olarak kullanılan başka hayvanların adları, türleri, yaptıkları işler gibi birçok konu araştırılmaya açıktır.

Sonuç olarak:

1. Bütün Türk dünyasında hayal dünyasını, Türk milletinin kıvrak zekâsını, gözlem gücünü, hayatı kavrayış tarzını ortaya çıkaran terimler ortak bir hayat tarzının, düşüncesinin ve dilinin ürünüdürler.

İncelemede kaynak olarak kullanılan eserlerden, tarihî ve günümüz Türk lehçelerinin hemen hemen

tamamında ses değişikliği dışında değişiklik taşımayan, tür adı olarak kullanılan yılan adları (kara yılan, ulu / büyük yılan, vs.), bitki ve hayvanlardaki ortak adlar (yılanotu, yılanıyastığı, yılanbalığı, yılanlı, vs.), “yılanlı” gibi hastalık adlarının aynı şekilde kullanılması, insanların belirli karakter özelliklerini yılanın davranış özellikleriyle anlatmak gibi birçok ortak söz dağarcığı, hayal ve düşünce dünyamızdaki, hayatı kavrayışımızdaki ortaklığı bize göstermektedir.

2. Tabiatla iç içe yaşayan bir toplum olarak Türklerin söz dağarcığını da gösteren bu tür terimleşmiş kullanımlar, asırlardan günümüze kadar birbirinden uzak coğrafyalarda ve farklı yönetimler altında yaşayan Türk milletini birbiriyle tarihi köklerde birleştiren ve bugüne taşıyan unsurlardır.

Tarlada bahçede sürekli karşılaştığı bir hayvanı gözlemleyen insanoglu, yılanın davranışlarına benzeyen insanlara onun sıfatlarını yakıştırarak seçtiği kelimelere ölümsüzlük kazandırmıştır: yılan gibi, yılan gözü gibi, yılanlık etmek, vs. Yılanın hareketi ve özellikleri ile nesnenin hareketi, uzunluğu, kıvraklığı ve şeklindeki benzerlik, yakınlık ve aykırılıklardan yola çıkarak nesnelere özellikle de eşya/nesne, hayvan ve bitkilere ad veren, yaşadığı yere ad koyan, hastalıkları ve hareketlerin vafını niteleyen, aynı hayat tarzında yaşayan bu insanlardır: yılanlık, yılanlı hastalığı, yılanlı, yılanlı dağı, yılanlı kuyu, yılan yavrusu, yılan eniği, yılan gözü gibi, yılan gözlü, yılan kafa, yılan kavî, yılanlı, yılanlı, vs.

Ortak kelime dağarcığını, kavramlaştırılan sözler yanında astronomi ile ilgili terimlerde de görmek mümkündür: yılan avazı, yılanı, yılanlı, yılan ayağı, yılanca, vs.

Tabiatta yılanla içiçe yaşayan insanlar, gördükleri hayvanın türlerini de kendi hayal dünyalarına göre, hayvanın şekline, uzunluğuna kısalığına, rengine, zehirli olup olmayışına ve yaşadıkları deneyimlere göre adlandırmaktadır. *Büyüklük küçüklik için*: büyük yılan, iri yılan. *Rengine göre*: Kızıl yılan, beyaz yılan, kara yılan, kırmızı yılan. *Yaşadığı yere göre*: ağaç yılanı, su yılanı, deniz yılanı; İskilip yılanı, Eskülap yılanı, İran yılanı, Kafkas yılanı. *Şekline göre*: benekli yılan, çizgili yılan, ince yılan, çukurbaşı yılan, gözlüklü yılan, mahmuzlu yılan, ok yılanı, sivriburun yılan. *Bir özelliğine göre*: kör yılan, sağır yılan, uysal yılan. *Boyuna göre*: bodur yılan. Bu sınıflandırmalarda en çok şekle göre adlandırma yapılmıştır.

Aşağıdaki tablolarda tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde kullanılan yılan adları ve terimlerinin kullanım sıklıkları gösterildi (Çizelge 1 ve 2). Tablolarda sözlüğüne ulaşabildiğimiz bütün lehçelerden alınan terimlerin kullanım sayıları tespit edilmiştir. Ulaşılamayan sözlüklerden, özellikle lehçelerin ağızlarından kelimeler tespit edildiği zaman aynı ve benzer kelime ve kullanımların daha da arttığı görülecektir.

3. Bu tür sözcükler ve bu sözcükler etrafında oluşturulan anlam dünyası, toplumun gözlem gücü yanında espri anlayışı, benzetme kabiliyeti, eleştirme gücünü ortaya koymakta, korumakta ve günümüze kadar taşımaktadır.

4. İnsanoğlu, tabiatta gördüğü, sevdiği veya sevmediği; korktuğu veya korkmadığı varlıkların adını özel hayatında önemli yer tutan varlıklardan hareketle veya benzetmelere dayanarak vermektedir. Özellikle bitki, hayvan, eşya, nesne adı olarak kullanılan sözler, özene bezene bazı canlılara verdiğimiz adlardan oluşmaktadır. Bu adlar, bizim dünyaya bakış açımızı da yansıtmaları açısından önemlidirler.

5. Bu yazıda asıl dikkat çeken nokta, Türk dünyasının terimler, atasözleri ve deyimler konusundaki ortaklığıdır. Sadece “yılan” sözcüğü çevresinde oluşturulan anlam dünyası bile bize bunu göstermesi açısından önemlidir. Bütün Türk lehçelerinde karşımıza çıkan sözcükler, sözcük grupları, deyimler ve atasözleri, geçmişten bu güne kadar tabiatla iç içe aynı sosyo-kültürel hayat tarzında yaşamış olan bugün de tarihten gelen bu kökler üzerinde yaşayan Türk topluluklarının aynı zamanda ortak düşünce alanını da göstermektedir. “Yılan” sözcüğünün eşdeğeri olan diğer sözlere hiç

girilmediği ve Türkiye Türkçesi dahil diğer Türk lehçelerinin de ağızları tam olarak taranmadığı halde toplanan söz dağarcığı bile kayda değer benzerlikleriyle şaşırtıcıdır.

Makale için tespit edilen sözcük ve sözcük gruplarının sayısı 563’tür. Bunlardan 94 sözcük tek/kök olarak kullanılmakta, 469 sözcük de grup/tamlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcük ve sözcük gruplarından büyük bir kısmı aynı sözcüklerin sadece ses değişiklikleri içeren şekillerinden ibarettir: ilan ~ ilan ~ yılan ~ cılan ~ jılan ~ yılan, vs. Bunun dışında mesela hastalık adı olan “yılanca”, hayvan adı olan “yılan balığı”, meslek adı olan “yılanca” gibi birçok aynı ve yakın anlamlı sözcük sayısı karşılaştırıldığında benzerlik ilgi çekicidir. Sözcük ve sözcük gruplarında anlam ve terim olarak kullanımdaki benzerlik oranı % 54.75³¹e ulaşmaktadır. Yılan sözcüğüyle ilgili bütün söz dağarcığı tespit edildiğinde bu oranın çok daha yüksek olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 1. Tarihi Lehçelerinde yılan sözcüğünün kullanım sayıları

Sınıfı	Toplam ¹⁾	Eski Türkçe	Karahanlı Türkçesi	Harezmi Türkçesi	Çağatay Türkçesi	Kıpçak Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi
Ad	10	5	2	1	2	3	2	4
Genel Kavram	5	5	1					
Tür Adı	5		4		1	1		1
Bitki Adı	3			1	3			1
Hayvan Adı	1							1
Organ Adı								
Kavram Adı								
Mineral Adı								
Astronomi Adı								
Özellik Adı	7			4	1	1	1	
Hastalık Adı	1				1			1
Meslek Adı	2				1			2
Yer Adı	1				1			
Eşya Adı	1						1	
Toplam		10	7	6	10	5	4	10

¹⁾Toplam = Herhangi bir sınıfta Tarihi Türk Lehçelerinde toplam kullanımı sayısını ifade eder.

³¹ Tarihi ve günümüz Türk lehçelerindeki bütün söz ve sözcük gruplarının aynı ve benzer olan kullanımları tespit edilip genel terim sayısı ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçtur.

Çizelge 2. Günümüz Türk Lehçelerinde yılan sözcüğünün kullanım sayıları

Sınıfı	Toplam	Türkiye Türkçesi (Yazı Dili)	Türkiye Türkçesi (Ağız-lar)	Azerbaycan Türkçesi	Gagavuz Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Özbek Türkçesi	Yeni Uygur Türkçesi	Sarı Uygur Türkçesi	Kazak Türkçe-si	Kırgız Türkçesi	Tatar Türkçesi	Karaçay-Malkar Türkçesi	Başkurt Türkçesi	Karay Türkçesi	Hakas Türkçesi	Tuva Türkçesi	Altay Türkçesi
Ad	8	3	6	1	2	1	1	3	1	2	1	2		2	2	1	1	2
Madde / Nesne Adı	2													1				1
Tür Adı	85	51	5	14		3	3	5		12	9			12		3		1
Bitki Adı	38	23	14	8		2	3	3				5		1				
Hayvan Adı	28	8	10	2		1	4	2		2	2	3		3			1	
Organ Adı	6	2	3	3						2				1				
Kavram Adı	14	9	2	1		2	1	1			2	1		3		1		1
Mineral Adı	2	2																
Astronomi Adı	3	1					1	1										
Özellik Adı	41	13	7	5		1	3	4		2	3	6		2				
Hastalık Adı	3	1	2	1	1			1						1				
Meslek Adı	3	1		3				1										
Yer Adı	29	19		3	1	1		1		1	8							
Eşya Adı	4	1								1								
Toplam		134	44	41	4	11	16	22	1	22	25	17	0	26	2	5	2	5

¹⁾Toplam = Herhangi bir sınıfta Günümüz Türk Lehçelerinde toplam kullanımı sayısını ifade eder

6. Çizelge 1’de tarihî Türk lehçeleri dönemlerindeki eserlerden tespit edilen terimlerde ad olarak kullanımın birebir benzeştiği örnekler dikkat çekicidir. Farklı tarihî dönemlerde yılan için aynı terimlerin kullanıldığı, özellikle “ad” ve “özellik adı”ndaki benzerliğin fazla olduğu görülmektedir. Bu kullanımlardan hareketle çeşitliliğin farklı coğrafyalarda yapılan isimlendirmelerle ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

7. Çizelge 2’de de günümüz Türk lehçelerindeki kullanımlar ele alınmıştır. Bunlarda “ad”, “tür adı”, “bitki, hayvan adı”, “kavram adı”, “özellik adı” ve “yer adı” aynı terimlerden ya da ses değişikliği ile söyleyişi farklılaşan benzer terimlerden oluşmaktadır. Farklı coğrafyalarda adlandırılmış olsa da aynı kültür dairesi içindeki toplulukların ortak diliyle yani Türkçe ile ad verilen ve çoğunlukla ses değişikliklerine dayalı farklı söyleyişlere sahip olan terimlerdeki ortaklıklar açıkça görülmektedir.

Her iki çizelgede en yoğun adlandırma “tür adı”larındadır. Tür adlarındaki fazlalık, farklı coğrafyalarda yılan ad verilmesi ile doğru orantılıdır.

8. Bu tür terimleşen sözcükler çevresinde yapılacak söz grupları ve terimler, deyim ve atasözleri ile ilgili tespitler; özellikle bölge bölge yapılacak derleme, inceleme ve gruplandırma çalışmaları, Türk dili açısından olduğu kadar tarih, coğrafya, biyoloji, genetik, botanik, zooloji, astronomi gibi bilim dalları açısından da önem taşımaktadır.

9. Bu tür çalışmalar, Türkçenin bilim dili olarak kullanımına da tarihten bugüne uzanan bir çizgide örnekler sunacağı için sonuç hem merak uyandırmaktadır hem de önem kazanmaktadır.

10. Terimleşen bu örnekler, dilin türetme gücünü göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Türkçenin terimleri oluşturmadaki gücünü de bu örnekler üzerinde görmek mümkündür.

Kaynaklar ³²

Abduwayiti, R., 2007. *Çin Sınırları içinde Yeni uygurca Üzerinde Çalışma Yapanlar ve Onların Eserlerinden Örnekler*. (Dan. Prof. Dr. Nuri YÜCE), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eski Türk Dili ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. (YU)

Abiha, B. Ç. 2013. Necati Beg Şiirinde Mitolojik Bir Sembol: Yılan. <http://turkoloji.cu.edu.tr> (01.08.2013).

Aksoy, Ö. A., 1995. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İnkılap Kitabevi, İstanbul. (ADS)

Alibekiroğlu, S. 2013. Türkçede Ön Seste Y*. *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter, s.685 – 710.

Alkayış, F., 2007. *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. (Danışman: Prof. Dr. M. Argunşah), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri. (TTBA)

Altaylı, S., 1994a *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü - II.*, MEB Yayınları, İstanbul. (ATS)

Arat, R. R., 1979. *Kutadgu Bilig – III / İndeks*. TKAE Yayınları, (Hz. Erarslan, Kemal, Sertkaya, Osman; Yüce, Nuri) İstanbul (KB).

Arikoğlu, E. ve Kuular, K., 2003. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara (TTS).

Armutak, A., 2004. Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi – II. *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fk. Dergisi*, 30 (2), s. 143-157.

Asımgil, A., 2009. *Şifalı Bitkiler*. Timaş Yayınları, 19. Baskı. (ŞB)

Ata, A., 1997. *Kıssâsü'l-Enbiyâ II – (Dizin)*. TDK Yayınları, Ankara. (KE)

Ata, A., 1998. *Nebcü'l-Ferâdis-III Dizin – Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara. (NF)

Atalay, B., 1986. *Divânü Lügati't-Türk*. Cilt IV, TDK Yayınları, Ankara. (DLT)

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nizami Adına Ädəbiyyat ve Dil İnstitutu,(1964). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*. Bakı. (ADİL)

Bayniyazov, A. ve Bayniyazova, A., 2009. *Türkiye Türkçesi – Kazak Türkçesi Sözlüğü*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, (Ed. Kenan Koç), İstanbul. (TT-KT.S)

Baytop, T., 1997. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara (TBAS).

Bekçioğulları, F. 2006. *Kazak Türkçesindeki Organ Adlarıyla İlgili Deyimlerin Türkiye Türkçesine Aktarım*. (Dan. Mustafa Tanç). T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. (KOAD)

Beydili, C., 2003. *Türk Mitolojisi – Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Kitap-Yayın, Ankara.

Budunbilim Terimleri Sözlüğü 1973. TDK Yayınları, Ankara (BBTS).

Caferoğlu, A., 1968. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, İstanbul (EUTS).

Ceylan, E., 1997. *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Clauson, Sir G., 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford (PCT).

Çağbayır, Y., 2007. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı – Ötüken Türkçe Sözlük*. Ötüken Neşriyat AŞ, İstanbul. (Ö)

Çoban, V. R., 2012. Türk Mitolojisinde Kötülük Tanrısı Erlik'in İnanıştaki Yeri, Tasviri ve Kökeni. *Simitçay Dergisi*, s.2, Aralık.

Değer, M. B., 2012. Anadolu'da Evren (Evrân) İnanışı ve Bu İnanışın Kökenleri. *International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 2 (April), p.75-81. (AEİ)

Devellioğlu, F., 1978. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi. (OTA)

Dilaçar, A., 1953. Batı Türkçesi. *TDAY Belleten*, 1953, Ankara: TDK Yayınları, s.73-92.

Dilçin, C., 1991. *Sübeyl ü Nev-Bahâr*. Ankara: TDK Yayınları.

³² Yazıda kullanılan eser adlarının kısaltmaları eser sonunda verilmiştir.

- Doğan, A., 2011. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara. **(OTS)**
- Doğan, M., 1994. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ülke Yayınları, 10. Baskı, İstanbul. **(BTS)**
- Doğru, A., Kaynak, İ., 1991. Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. **(GTS)**
- Dönmez, P., 2001. *Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*. (Dan:Prof. Dr. Fikret Türkmen), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eckmann, J. 1988. *Çağatayca El Kitabı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (çev. Günay KARAĞAÇ) İstanbul **(ÇK)**.
- Entsiklopedik Luğat – 2* tom 1988. Özek Sovyet Entsiklopediyası baş redaksiyası, 1. Cild, Taşkent. **(ÖSE)**
- Erdal, M., 1991. *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden.
- Erdoğan, B., 2007. *Sorularla Türk Mitolojisi*. Pozitif Yayınları, I. baskı, İstanbul.
- Ersevım, İ., 2013. Yılan (Mitoloji’de Sanat ve Edebiyat’ta. www.ismailervim.com (02.08.2013) **(İE)**
- Eyüboğlu, İ. Z., 1991. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Gabain, A. von, 1988. *Eski Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları, (Çev. AKALIN, Mehmet) Ankara. **(ETG)**
- Gen, S., 2009. *Harezim Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı*. (Dan. Prof. Dr. A.D. Abık), Çukurova Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana. **(HTKH)**
- Gökebilim Terimleri Sözlüğü*, 1969. TDK Yayınları, Ankara. **(GTS)**
- Gülensoy, T., 2007. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara. **(KBS)**
- Gülsevin, S., 2013. Karay Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri. *Karadeniz Araştırmaları*, Kış, sayı:36, s. 207-222.
- Güngör, A., 2006. Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine. Prof. Dr. Zeki Başar Özel Sayısı - *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:29, Erzurum, s.69-93.
- Güvercin, G., 2009. *Tatar Bilmecelerinin Sesbilgisi Açısından İncelenmesi*. Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Magosa.
- Hamilton, J. R., 1998. *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. TDK Yayınları, (çev. Vedat KÖKEN), Ankara **(İKPÖ)**.
- Harrison, D., Anderson, G., 2002. Tyva-angli angli-tyva söstük (Tuvan-English English - Tuvan Dictionary), Kızıl, Republic of Tuva. **(TA-AT.S)**
- Hatipoğlu, V., 1968. Türkçede Bazı Hayvan Adları. XI. Türk Dil Kurultayı Bilimsel Bildirileri (08-10. 07. 1966), TDK. Yayınları, Ankara, s.179-187.
- Häsän, B. H., 2005. *Divân-ü Luğat-it Türk İncelemeleri – Divân-ü Luğat-it Türkten Derlenmiş Etimolojik Sözlük*. Tebriz.
- Häsän, B. H., 2006. *Qaraçay-Balqar – Azerbaycan Türkçesi Sözlük – ARIN*. Tebriz. **(KB-A.S)**
- Häsän, B. H., 2010. *Arın – Türkçü Etimoloji Sözlük*. (İnt. 20.09.2013). **(A)**
- İnan, A., 1980. *Eski Türk Dini Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- İnan, A., 1972. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ankara.
- Karaağaç, G., 2010. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadavut, Z., 2010. Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar. *Milli Folklor*, Yıl:22, Sayı:85, s.71-80.
- Karahan, A., 2013. Codex Cumanicus’ta Hayvan Adları. *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter, s. 1839 – 1865. **(CC)**
- Karakurt, D., 2012. Türk Mitolojisi Ansiklopedisi. e-kitap. <http://turandursunkutuphanesi.files.wordpress.com/2013/04/turk-mitoloji-ansiklopedisi-deniz-karakurt.pdf>. (07. 2013)
- Karamanlioğlu, A. F., 1989. *Gülistan Tercümesi*. TDK Yayınları, Ankara. **(GT)**

- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 1991. (Ed. Prof. Dr. A. B. Ercilasun)KB Yayınları, Ankara. (**KTLS**)
- Qazaq дәstürlü мәдениетиниң ensiklopediyalıq sözdigi* 1997. A. Quralulu, Sözdik – Slovar. (**QDMES**)
- Qazaq SSR Ǵılım Akademiyası Til men Ädebiyet Institutı 1959. *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. I. Tom, A-K, Almatı. (**QTTS**)
- Kenesbayev, I., 1977. *Qazaq Tiliniñ Frazеologiyalıq Sözdigi*. Qazaq SSR Ǵılım Akademiyası Til Bilimi Institutı, Almatı. (**QTFS**)
- Kırkkılıç, A., 1999. *Lehçetü'l-Lügat*. TDK Yayınları, Ankara. (**LL**)
- Kont, O., 2006. *Uygur Şiveleri Sözlüğü (S'den Y'ye Kadar Transkripsiyonlu Metin)*. (Dan. Prof. Dr. M. Ölmez; Yrd. Doç. Dr. N. Akyalçın), Çanakkale Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale. (**UŞS**)
- Küçükler, P., 2010. Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, Spring, s. 401-415. (**LMETBA**)
- Manov, A., 2001. *Gaganızlar (Hristiyan Türkler)*. Türk Dil Kurumu Yayınları (Çeviri: Acaroğlu, Türker), İstanbul. (**G**)
- Meredov, A. ve Ahallı, S. 1988. *Türkmen Klasıka Edebiyatınıñ Sözlügi*. Aşgabat. (**TKES**)
- Mirza Mehdi Han Ester Âbadî 1388. *Ferheng-i Türkî Be-Farısî Senglâb*. Tebriz. (**S**)
- Momın Abdilla tüzgen 1989. *Türkçe-Uygurçe Lugat*. Milletler Neşriyatı. (**TUL**)
- Nalbant, M. V., 2008. *Divânü Lügati't-Türk Grameri – I İsim*. Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Naskali, E. ve Duranlı, M., 1999. *Altayca-Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara. (**AS**)
- Naskali, E. G., 2007. *Hakasça-Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara. (**HTS**)
- Necip, N. E., 2008. *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara, (Çev.: İklil Kurban). (**YUTS**)
- Oraltay, H., Yüce, N., Pınar, S., 1984. *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, TDAV, İstanbul. (**KTS**)
- Orkun, H. N., 1987. *Eski Türk Yazıtları*. TDK Yayınları, Ankara. (**ETY**)
- Orta Öğretim Terimleri Kalavuzu, 1963. TDK Yayınları, Ankara (**OÖTK**).
- Orozobaev, M., 2012. Kırgız Halk İnancı ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan. *Karadeniz*, S.15 (Güz), Ankara (**KHİ**).
- Osmonova, C., Konkobayev, K., Caparov, Ş., 2001. *Kırgız Tilinin Frazеologiyalıq Sözdüğü*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bışkek (**KTFS**).
- Ögel, B., 1971. *Türk Mitolojisi-I*, TTK Yay., Ankara.
- Ögel, B., 1984. *İslam Öncesi Türk Kültür Tarihi*. TTK Yayınları, Ankara.
- Ölmez, Z., 1996. *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:3, Simurg Yayınları, Ankara (**ŞT**).
- Ölmez, M., 2013. Çin'deki Türk Dilleri ve Bugünü. Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları - 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu bildirileri (Ed. Marcel Erdal, Yunus Koç, Mikail Cengiz), Ankara, s.397-423.
- Özkartal, M., 2012. Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış – Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler. *Millî folklor*, Yıl:24, sayı:94, s. 58-71.
- Öztek, Z., 1992. *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara. (**HSDSDS**)
- Özbekistan SSR Fänlär Akademiyası A.S. Puşkin Nâmidägi Til vâ Ädebiyat Institutı, 1981. *Özbek Tilining İzâhli Lugati*. Moskva (**ÖTİL**).
- Özönder, S. B., 1998. *Üç İtişsizler*. TDK Yayınları, Ankara (**Üİ**).
- Perçin, B., 2008. *Yeni Uygur Türkçesinin Tarihi Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. (Dan.Prof. Dr. Hilya Kasapoğlu Çengel), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara (**YUTTKS**).
- Pröhle, W., 1991. *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*. Kültür Bakanlığı, (Çev. Prof. Dr. Kemal AYTAC), Ankara (**KLS**)

- Saydakmatov, K., 1988. *Kırgız Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözlüğü*. Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til Cana Adebiet İnstitutı, İlim Baspası, Frunze.
- Sevortyan, E. V., 1974. *Etimologičeskij slovar' tyurkskih yazıkov*. Obşçetyurkskie mectyurkskiye osnovı na glasne, Moskva.
- Slovar Başqırskogo Yazıka I A-M 1993. *Başkurt Teleneñ Süzlege*. Moskva (**BaTS**).
- SSR Fännär Akademiyese Kazak Filialı Galimcan İbrahimov İsemendäge Tel, Ädäbiyet häm Tarih İnstitutı, 1977. *Tatar Teleneñ Añlatmalı Süzlege I – III*, Tatarstan Kitap Nəşriyatı, Kazan (**TİTAS**).
- Şahin, H., 2007. Cāmiü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. *Turkish Studies*, Volume 2/2 Spring, s. 570 – 602. (**CFÖ**)
- Şeyh Süleyman Efendi, 1291. *Lugat-i Çağatay*. (**LÇ**)
- Şemseddin Sami, 1317. *Kamüs- ı Türki*. Çağrı Yayınları, İstanbul. (**KT**)
- Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* I-VIII, TDK Yay., Ankara, 1963-1977. (**Ta. S**)
- Tatarça-Törekcü Sözlük*, 1997. Kazan - Meskev. (**TaTS**)
- Tavkul, U., 2000. *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara. (**KMTS**)
- Taymas, A., 1998. *Kırgız Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara (**Kir.TS**).
- Tekin, Ş., 1976. *Maytrisimit*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (**M**)
- Tekin, T., 1975. *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara.
- Tekin, T., 1987. *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin, T., 1988. *Orbon Yazıtları*. TDK Yayınları, Ankara.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. K., 1995. *Türkmence Türkçe Sözlük*. Simurg, Ankara. (**Trk-TS**)
- Tekin, Talat, 2004. *Irke Bitig (Eski Uygurca Fal Kitabı)*. Öncü Kitap, Ankara. (**İB**)
- Tıdıkova, N. N. 2004. Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili. *Bilg, Güz*, sayı:31: 23-35, (Çev. Hanzade Güzelova) (**KDK**).
- Toparlı, R., Vural, H., Karathı, R., 2007. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara (**Kıp.S.**).
- Tuna, O. N., 1983. *Altay Dilleri Teorisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Türk Dil Kurumu, 2005. *Türkçe Sözlük*. Ankara. (**TS**)
- Turan, F., 2001. *Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Luğatı*. Bilimsel Akademik Yayınlar, İstanbul.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-XII, 1965. TDK Yayınları, Ankara. (**DS**)
- Uçar, İ., 2013. Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *TEKE Dergisi*, sayı: 2/1, s.1-19. (**HATBA**)
- Uygur Tilinin İzablık Luğatı*, 1990. Milletler Neşriyatı. (Şincañ Uygur Aptonom rayonluk milletler Til-yazık hizmeti komiteti luğat bölümi tüzgen.) (**UTİL**)
- Uygur Tilinin Sözlüğü*, 1992. Milletler Neşriyatı, Pekin. (**UTS**)
- Üşenmez, E., 2006. *Karabanlı Türkçesi Sözlüğü*. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bilal AKTAN) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Vasilev, Yuriy, 1995. *Türkçe-Sabancı (Yakutça) Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara. (**TSS**)
- Yöndemli, F., 2006. *Hayat Ağacı, Ejder, Yılan*. Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Zeyneş, İ., ve Gümüş, M., 1995. *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Engin Yayınları, Ankara. (**TAKA**).